

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

РОЛЬ БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ СТАТЕВО-РОЛЬОВИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Назва теми

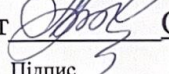
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 053 «Психологія»
Шифр і назва спеціальності

Шифр 24221

номер ІНП

Виконав: студентка 2-го курсу, ППмз-23-2 Карина ЛІСОВСЬКА
Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник доктор філософії з психології, доцент Олена ПЕТЯК
Науковий ступінь, вчене звання Підпис Ім'я ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:
Зав. кафедри психології та педагогіки
д-р психол. наук, професор

Підпис

Таїсія КОМАР
Ім'я ПРІЗВИЩЕ

02 грудня 2024 р.

Хмельницький 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту

Кафедра психології та педагогіки

Освітній рівень Другий (магістерський)

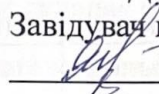
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Освітньо-професійна програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

 Таїсія КОМАР

підпис

протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ здобувача

Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Роль батьків у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку»

Керівник магістерської дипломної роботи: Олена ПЕТЯК, доктор філософії з психології, доцент

Затверджено наказом ректора університету від 26 серпня 2024 р. № 60

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 10 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: анкета для батьків «Визначення готовності батьків щодо активної участі у вихованні дітей», опитувальник «Усвідомлення якостей, які властиві чоловіку/жінці в ролі матері, батька», анкетування для батьків «Виявлення ролі дорослих у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку».

4. Зміст кваліфікаційної дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. Теоретичні основи формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; теоретичне вивчення сучасного стану проблеми та визначення основних типів формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку як важливий компонент статевого виховання; висновки до першого розділу; розділ 2. Психологічна просвіта батьків щодо формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; роль сім'ї у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; суть та формування обізнаності батьків в аспекті статевого виховання дітей дошкільного віку; форми і методи співпраці закладу дошкільної освіти з батьками щодо формування статево-рольових уявлень у дітей старшого

дошкільного віку; висновки до другого розділу; розділ 3. Методичний аспект обізнаності батьків як чинника формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; констатувальна діагностика рівнів сформованості обізнаності батьків як чинник формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; організація та аналіз наукових результатів; методичні рекомендації батькам щодо формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку, висновки до третього розділу; висновки, перелік джерел посилання.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 8 таблиць, 4 рисунки.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної дипломної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01.12. 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01.02. 2024 р.	виконано
3	Оформлення вступу магістерської дипломної роботи.	До 01.03. 2024 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.06. 2024 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.10. 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01.11.2024 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної дипломної роботи.	До 10.12. 2024 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.12.2024 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної дипломної роботи (відповідно графіку)	<u>20</u> грудня 2024 р.	виконано

Здобувач

Карина

Карина ЛІСОВСЬКА

Керівник роботи

Олена

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ
Олена ПЕТЯК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ

Тема магістерської дипломної роботи: «Роль батьків у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку»

Здобувач Карина ЛІСОВСЬКА

Керівник роботи Олена ПЕТЯК

Кваліфікаційна дипломна робота включає 72 сторінки, 8 таблиць, 4 рисунки, перелік джерел посилання складає 67 найменувань, 5 додатки.

Ключові слова: роль батьків, статево-рольові уявлення, старший дошкільник вік, дошкільники, сім'я, статеве виховання, батьківська компетентність

Об'єктом дослідження є процес формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження є психологічна обізнаність батьків як чинник формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку.

За результатами дослідження здійснено аналіз досліджень ролі батьків у формуванні у дітей старшого дошкільного віку статево-рольових уявлень, виявлено рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку статево-рольових уявлень та ефективність використання методики вдосконалення психолого-педагогічної компетентності батьків як чинника формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку.

Одержані результати можуть бути рекомендовані для використання у професійній підготовці студентів, практичній роботі психолога, працівників Психологічної служби закладів дошкільної освіти, вищої освіти, куратора академічної групи.

Дипломник

Карина ЛІСОВСЬКА

Дата подання магістерської роботи до захисту 02.12.2024 р.

ВСТУП

Актуальність та ступінь дослідження теми. Нові трансформаційні процеси у світовій спільноті, складні соціально-економічні перетворення в українському суспільстві призвели до зміни демографічної ситуації, культурних та духовних цінностей, уявлень про сім'ю як чинника статево-рольової соціалізації дітей. В умовах швидкозмінного соціального середовища підлягають глибшому осмисленню традиційні погляди щодо специфіки впливу та функцій сім'ї на процес статево-рольової соціалізації старших дошкільників [46].

Проблема формування статево-рольових уявлень підростаючого покоління знаходить відбиття в нормативно-правових документах України: Законах України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок», «Про дошкільну освіту»; Базовому компоненті дошкільної освіти [34, 35].

Нині гендерна проблематика стала невід'ємною частиною психолого-педагогічного напрямку досліджень, зокрема вона відкривається і педагогіці дошкільної освіти. Виникнення цього напрямку наукової роботи пов'язано з реальними трансформаціями в сучасній українській системі освіти та критикою усталених традицій у навчально-виховному процесі, які сьогодні збереглися у вигляді статево-рольових стереотипів. У сучасному суспільстві статево-рольові стереотипи великою мірою впливають на процес гендерної соціалізації дітей, визначаючи його спрямованість. Усвідомлення людиною своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі визначають його поведінку, спосіб життя, формування особистісних якостей людини [18].

На сучасному етапі розвитку педагогічної і вікової (дитячої) психології та дошкільної педагогіки питання статево-рольового виховання дітей дошкільного віку в різних аспектах були в центрі уваги А. Аблітарової, О. Кононко, А. Палій, О. Іванової, В. Сухомлинського, Н. Татаринцевої, Т. Говорун, І. Кулагіної та ін.

Сучасний стан вивчення проблеми становлення гендерної особистості дошкільника та впливу батьків на цей процес досліджуються у працях Л. Мороз, О. Насонової, Т. Рєпіна, В. Семиченко, Т. Титаренко та ін [1, 21, 24, 40, 58, 69, 71, 76, 84, 86, 96, 99, 101].

Результати аналізу наукових досліджень свідчать про значний інтерес вчених до проблеми впливу батьків на розвиток статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку, що зумовило вибір теми магістерської роботи «Роль батьків у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати роль сім'ї у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку та експериментально перевірити методику вдосконалення психолого-педагогічної компетентності батьків як чинника формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Розкрити проблему формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку в дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених;
2. Визначити основні типи та особливості формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку як важливого компоненту статевого виховання;
3. Теоретично обґрунтувати значення сім'ї у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку;
4. Схарактеризувати суть та формування психолого-педагогічної компетентності батьків в аспекті статевого виховання дітей дошкільного віку;
5. Проаналізувати форми і методи співпраці закладу дошкільної освіти з батьками щодо формування статево-рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку;

6. Провести експериментальне дослідження ефективності методики вдосконалення психолого-педагогічної компетентності батьків в аспекті формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку

Об'єкт дослідження: процес формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: психологічна обізнаність батьків як чинник формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку.

У процесі дослідження були використані такі **методи:** *теоретичні* – вивчення та аналіз психологічної, педагогічної, лінгводидактичної та методичної літератури для розкриття проблеми формування статево-рольових уявлень дітей у дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених та суть і формування психолого-педагогічної компетентності батьків в аспекті статевого виховання дітей дошкільного віку; синтез, аналіз, класифікація для визначення основних типів та особливостей формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку як важливого компоненту статевого виховання та форм і методів співпраці закладу дошкільної освіти з батьками щодо формування статево-рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку; узагальнення, систематизація для визначення ролі сім'ї у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку та методики вдосконалення психолого-педагогічної компетентності батьків в аспекті формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; *емпіричні* – спостереження для виявлення особливостей розвитку статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку, бесіда для встановлення контакту дітьми; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний) для визначення рівня розвитку статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; методи математичної статистики для об'єктивації та забезпечення вірогідності використання методики вдосконалення психолого-педагогічної компетентності батьків в аспекті формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку, *математичні методи* (методи кількісної та якісної обробки даних дослідження).

Практичне значення одержаних результатів: на основі експериментальних досліджень виявлено рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку статево-рольових уявлень та ефективність використання методики вдосконалення психолого-педагогічної компетентності батьків як чинника формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку. Одержані результати можуть бути рекомендовані для використання у професійній підготовці студентів, практичній роботі психолога, працівників Психологічної служби закладів дошкільної освіти, вищої освіти, куратора академічної групи.

Основні положення роботи експериментально **апробовані й упроваджені** в навчально-виховний процес дошкільних начальних закладах. Методичні рекомендації щодо формування психологічної обізнаності батьків щодо формування статево-рольових уявлень у старших дошкільників; матеріали використовують у закладах дошкільної освіти.

Структура та обсяг роботи: магістерська робота складається з вступу, трьох розділів і висновків до кожного розділу, загальних висновків, переліку джерел посилання і додатків. Основний обсяг роботи становить 82 сторінки. Робота містить 8 таблиць, 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТАТЕВО-РОЛЬОВИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Дослідження учених щодо проблеми та визначення основних типів формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку

У сучасній психології статево-рольові уявлення розглядаються як **ключовий компонент** формування статевої самосвідомості, який забезпечує не лише усвідомлення особистістю себе в контексті статевої ідентичності, але й фіксує на суб'єктивному рівні значущі міжособистісні стосунки, що трансформуються у ціннісні орієнтири. Однак, редукція статево-рольових уявлень до механізму накопичення знань про себе та інших була б спрощеним підходом. Уявлення про власну особистість завжди поєднують когнітивний та емоційно-ціннісний компоненти, впливаючи на когнітивну, афективну та регулятивну сфери розвитку дитини.

Дослідження формування статево-рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку виконували такі науковці, як М. Малкович, О. Смірнова, А. Палій, П. Ільїн, Г. Філіппова, Ю. Борисенко, М. Терещенко, І. Кон, Н. Кудикіна, О. Кононко та інші. Їхні роботи доводять, що гендерні уявлення формуються як структурний компонент гендерної ідентичності. Ці уявлення відображають систему знань про себе як представника певної статі, а також про чоловічі та жіночі ролі, засвоювані в процесі соціалізації. Завдяки цим уявленням особистість накопичує індивідуальний гендерний досвід, який проявляється у поведінкових, емоційних та мотиваційних аспектах.

Зміни у сучасному суспільстві, включаючи демократизацію статевої відносин і руйнування традиційних стереотипів поведінки, спричинили перетворення уявлень про чоловічі та жіночі ролі. Вперше термін «гендер» був запропонований Р. Столлером у 1968 році, що дозволило розмежувати біологічну стать та культурно-психологічне розуміння статевої ролі. Його

робота заклала основу для сучасного підходу, згідно з яким поняття «жіночності» та «мужності» не завжди корелюють із біологічною статтю.

Вагомий внесок у вивчення формування гендерної ідентичності зробив В. Каган, який наголошував на важливості міждисциплінарного підходу та використанні поняття «гендер» як соціального конструкта. Педагоги Д. Ісаєв та В. Гарбузов відзначали, що статеве виховання є багатогранною системою, яка передбачає не лише вплив дорослих, а й активну роль дитини у формуванні власних орієнтацій. У цьому контексті психосексуальний розвиток особистості, який триває протягом усього життя, має важливе значення для розуміння механізмів формування статево-рольових уявлень у дошкільників.

У процесі онтогенезу формування статевої ідентичності та пов'язаних із нею уявлень відбувається на кількох рівнях, що охоплюють біологічні, когнітивні та соціально-психологічні аспекти. У пренатальному періоді (від зачаття до народження) закладаються основи статевої ідентичності через генетичне визначення статі, формування гонад, морфологічних ознак та структур мозку, відповідальних за статево поведінку. На наступному етапі, в парапубертатному періоді (від народження до 6 років), відбувається первинне становлення статевої самосвідомості. У цей час дитина поступово починає усвідомлювати власну статево належність, спираючись на зовнішні ознаки, формуються початкові стереотипи статево-рольової поведінки, а до шести років відбувається чітке ототожнення із певною статтю та усвідомлення незворотності статевої ролі.

Препубертатний період (7–11 років) характеризується поглибленням статево-рольових уявлень та появою гомогенних за статтю соціальних груп. Ці явища, що часто називають «статевою сегрегацією», базуються на закономірностях психосексуальної диференціації. У пубертатному періоді (12–16 років) спостерігається активне статево дозрівання, формування сексуального потягу, зокрема його платонічної, еротичної та сексуальної фаз. Цей етап супроводжується інтенсивним переживанням власного «фізичного Я», що має

психозахисне значення. Підлітки критично оцінюють відповідність власної зовнішності та тіла соціокультурним зразкам маскулінності чи фемінності.

У перехідному періоді (17–26 років) формуються потреба та здатність до встановлення інтимних стосунків, які включають як психологічну, так і сексуальну близькість. Період зрілої сексуальності (27–55 років) характеризується стабільністю статевого життя, а також турботою про наступні покоління. На завершальному етапі (інволюційний період, 55–70 років і старше) спостерігається зниження статевої активності та регрес лібідо, що супроводжується почуттям життєвої повноти та задоволення.

Статеворольові уявлення мають глибоку ціннісно-сміслову природу, впливаючи на формування мотивації, поведінкових орієнтацій та ставлення особистості до себе як представника певної статі і до оточуючих. Як зазначає В. Столін, самоствавлення є багатовимірним феноменом, що формується під впливом соціального середовища та емоційного досвіду. Уважне і шанобливе ставлення дорослих сприяє розвитку позитивного самоствавлення дитини, тоді як авторитарна чи байдужа позиція може призводити до почуття малоцінності.

На сучасному етапі трансформація традиційних стеворольових стосунків у сім'ї, як зазначають Т. Говорун і О. Шарган, обумовлена демократизацією соціальних процесів та активною участю жінок у суспільно-економічній діяльності. Це створює нові виклики, пов'язані зі збереженням балансу між традиційними та новими соціальними ролями, потребує психологічного і педагогічного супроводу для адаптації до нових реалій.

Статеворольові уявлення є ключовим елементом процесу формування статевої ідентичності та соціалізації особистості. Як зазначають Д. Ісаєв, В. Каган і І. Клецина, гендерні уявлення не виникають стихійно, а формуються під впливом стереотипів, соціокультурних установок, цінностей та суджень, що закріплюються в кожному суспільстві й передаються наступним поколінням як свідомо, так і несвідомо. Статеворольова теорія, розроблена на основі структурного функціоналізму Т. Парсонсом і Р. Бейлсом, наголошує на

важливості диференціації ролей за статтю, де жінкам відводиться експресивна роль, а чоловікам – інструментальна. Ця диференціація закладається ще в дошкільному віці, коли діти обирають різні іграшки та демонструють відмінні поведінкові стратегії: хлопчики віддають перевагу активним іграм, що символізують дії, пов'язані з ризиком чи будівництвом, а дівчатка орієнтуються на спілкування, ніжність і турботу.

Статеворольовий підхід також підкреслює принцип взаємодоповнюваності маскулінних і фемінінних ролей, що сприяє гармонійним стосункам у сім'ї. Як зазначає І. Клецина, гендерна соціалізація передбачає не лише засвоєння моделей поведінки, але й розвиток особистісних властивостей, які відповідають певній гендерній ролі. Поняття маскулінності та фемінінності, хоч і залишаються важливими, сьогодні зазнали значних змін. Раніше соціальний статус жінки значною мірою визначався її успішністю в шлюбі, тоді як нині суспільство визнає значущість її самореалізації в різних сферах, нарівні з чоловіками.

Однак така зміна акцентів не позбавлена викликів. Як зазначає Н. Хамітов, прагнення жінок до професійної успішності нерідко супроводжується труднощами в особистому житті, що може бути спричинено внутрішньоособистісним конфліктом між маскулінними та фемінінними якостями. У патріархальному суспільстві багато жінок, розвиваючи лідерські риси, притаманні маскулінності, водночас пригнічують свої фемінінні якості. Це може створювати труднощі в побудові гармонійних стосунків, адже гармонія у взаєминах передбачає доповнюваність ролей партнерів.

Занадто маскулінна жінка часто притягує інфантильних чоловіків, що може спричинити дисбаланс у стосунках. Як зазначає Е. Фромм у праці «Мистецтво кохати», втрата полярності між чоловічими й жіночими початками може призвести до зникнення еротичної любові, заснованої на цій відмінності. Він наголошує, що гармонія досягається лише через єднання протилежних начал – чоловічого та жіночого – як основи будь-якої творчості та повноцінного життя. Таким чином, сучасний контекст потребує пошуку нового балансу між

маскулінністю та фемінінністю, що дозволить зберегти як особистісну автентичність, так і гармонійні взаємини в суспільстві.

Формування статево-рольових уявлень у дошкільному віці є важливим етапом у розвитку особистості, оскільки воно закладає основу для усвідомлення гендерної ідентичності та подальшої соціалізації. Полярність маскулінних і фемінінних рис притаманна кожній людині, і розвиток цих якостей сприяє всебічному особистісному зростанню. Однак у соціальних і сімейних контекстах важливо враховувати, що жінка, навіть якщо вона займає керівну посаду, у сімейному середовищі виконує специфічні ролі дружини та матері, які мають свою важливість.

У дошкільному віці гендерна соціалізація здійснюється через статеве виховання, яке відіграє центральну роль у формуванні статевої ідентичності. Вихователі та батьки мають розуміти, що недоліки цього процесу можуть призвести до порушень гендерної ідентичності, що, у свою чергу, може викликати труднощі у міжособистісних стосунках, сімейному житті та вихованні дітей. У процесі гендерної ідентифікації діти поступово усвідомлюють свою статеву належність, що проходить через певні стадії розвитку, описані Є. Ільїним. Серед них виділяються такі етапи: гендерна ідентифікація (усвідомлення статі), гендерна константність (розуміння незмінності статі), диференційне наслідування (прагнення бути найкращим представником своєї статі) та гендерна саморегуляція (контроль власної поведінки згідно з засвоєними нормами).

Гендерна ідентичність тісно пов'язана з розвитком самосвідомості, адже вона включає усвідомлення індивідуальних фізичних і психологічних характеристик. Уже в 3-4 роки діти ідентифікують себе як хлопчика чи дівчинку, хоча часто роблять це на основі зовнішніх ознак, таких як одяг чи зачіска. З цього віку діти починають помічати відмінності між чоловіками і жінками, у тому числі в зовнішності, діяльності та інтересах. Водночас дорослі

активно впливають на формування гендерної поведінки, підкреслюючи статеву належність дитини через вербальні зауваження та настанови.

На думку дослідників, до семи років, а іноді вже в чотири-п'ять років, у дітей формується стійке уявлення про свою статеву приналежність і норми гендерної поведінки. На різних етапах дошкільного розвитку статева ідентичність проявляється у вигляді вибору іграшок, ігор, ролей та способів взаємодії з однолітками. Зокрема, у 4-5 років діти активно включають гендерні ролі у свої ігри, а у 6-7 років відбувається завершення формування статевої ідентичності через диференціацію статевих ролей і створення одностатевих груп.

Сім'я відіграє ключову роль у гендерній соціалізації дошкільників, оскільки саме в ній дитина отримує перші знання про свою і протилежну стать та про взаємодію між ними. Водночас із вступом до дошкільних навчальних закладів гендерна соціалізація розширюється за рахунок взаємодії з однолітками та вихователями. Таким чином, статеве виховання у дошкільному віці є багатограним процесом, у якому взаємодіють сімейні та освітні інститути, закладаючи основи гендерної ідентичності та статево-рольових уявлень дитини.

Формування гендерних уявлень дітей дошкільного віку залежить від взаємодії низки соціальних факторів, серед яких центральну роль відіграють родина та заклади освіти. Д. Ісаєв і В. Каган підкреслюють, що сім'я є першочерговим агентом статевої соціалізації. Батьки взаємодіють із дитиною, впливаючи на її розвиток не лише прямо, а й через особливості статевої ідентичності, характер взаємин у сім'ї та власний приклад поведінки. Важливо зазначити, що успішність статевої соціалізації в сім'ї значною мірою залежить від узгодженості сімейних цінностей із суспільними нормами та культурними стереотипами.

За словами В. Дружиніна, дитина засвоює майбутню подружню роль через наслідування батьків відповідно до власної статі. Позитивний приклад у сім'ї не завжди стає основою для наслідування, тоді як негативні моделі

поведінки часто швидко переймаються. Для хлопчиків велике значення має спілкування з батьком та спостереження за його ставленням до матері. У той же час дівчатка, наслідуючи матір, засвоюють моделі поведінки у взаємодії з батьком. М. Терещенко додає, що через спостереження та наслідування батьків діти переймають гендерні ролі, які визначаються соціальними стандартами й очікуваннями. У нашій культурі матері часто надають провідну роль у формуванні світогляду дитини, включаючи уявлення про сім'ю.

Заклади освіти, поряд із групами однолітків і засобами масової інформації, відіграють важливу роль у розширенні соціального досвіду дітей. У дошкільному закладі дитина ознайомлюється з культурними нормами та етичними цінностями, апробуючи їх у взаємодії з однолітками та дорослими. Соціалізація в цьому віці здійснюється через гру, яка виступає провідним видом діяльності дошкільника. Гра дозволяє не лише засвоювати соціальні ролі, а й випробовувати їх на практиці.

Взаємодія з однолітками також впливає на формування гендерних уявлень. Уже у віці трьох років діти починають оцінювати та заохочувати чи засуджувати типову або нетипову для їхньої статі поведінку. Хлопчики частіше демонструють негативне ставлення до фемінінних ровесників, тоді як дівчатка загалом зберігають позитивне ставлення як до фемінінних, так і до маскулінінних однолітків. Це свідчить про важливість підтримки гендерно адекватної поведінки в групах дітей, щоб уникнути соціальної ізоляції окремих індивідів.

Ефективне формування статево-рольової поведінки є важливою умовою успішної соціалізації дошкільників. Результативність гендерного виховання позитивно позначається на загальній компетентності дитини у різних аспектах її розвитку. Це сприяє формуванню таких базових рис особистості, як працелюбність, відповідальність, людяність і здатність до рефлексії, що є основою гармонійного розвитку та адаптації дитини у суспільстві

Сучасні підходи до розвитку особистості дітей дошкільного віку акцентують на врахуванні гендерних особливостей, адже цей період є сенситивним для формування статево-рольових уявлень. У минулому

суспільство переважно асоціювало чоловіків із владою, а жінок – із підпорядкуванням. Однак сучасні тенденції підкреслюють важливість взаєморозуміння та взаємодопомоги. Це не означає, що виховання не має акцентувати увагу на формуванні традиційних чоловічих рис у хлопчиків та жіночих у дівчаток. Однак риси, такі як відповідальність, чесність, працьовитість та акуратність, мають розвиватися в дітей незалежно від статі.

У дошкільному віці діти активно засвоюють моделі статево-рольової поведінки, формують гендерну самосвідомість та проходять етапи первинної й частково вторинної ідентифікації. Сучасне суспільство, орієнтоване на прагматизм і ділове спілкування, часто обмежує різнобічний розвиток дітей інтелектуальними процесами, що знижує увагу до їхньої морально-духовної сфери. У зв'язку з цим виникає потреба в розробці теоретико-методичної моделі, яка сприяла б формуванню статево-рольової свідомості, моральних орієнтацій та здатності до гармонійного спілкування.

Розвиток статево-рольових уявлень ґрунтується на різних теоріях, які досліджують гендерну соціалізацію. Психоеаналітична теорія, заснована на ідеях З. Фрейда, наголошує, що діти несвідомо ідентифікують себе з дорослими своєї статі (найчастіше батьками), копіюючи їхню поведінку в дорослому віці. Теорія статевої типізації У. Мішеля акцентує увагу на процесах навчання через позитивне або негативне підкріплення: дорослі заохочують дітей за поведінку, що відповідає їхній статі, і засуджують за відхилення від неї. У цьому процесі діти інтегрують засвоєні моделі поведінки у власний образ «Я».

Когнітивно-генетична теорія Л. Колберга виділяє пізнавальний аспект гендерної соціалізації. Спочатку діти формують уявлення про те, що означає бути чоловіком або жінкою, а потім відповідно до цих уявлень регулюють свою поведінку. Процес становлення гендерної ідентичності, за дослідженнями Ш. Берна, включає кілька етапів: ідентифікацію, усвідомлення постійності гендеру, наслідування моделей поведінки та саморегуляцію. У свою чергу, С. Томпсон виділяє три основні етапи: усвідомлення існування статей, ідентифікація з однією з них та регуляція поведінки на основі цього самовизначення.

Отже, формування гендерної ідентичності та статево-рольової поведінки є складним багаторівневим процесом, що має вирішальне значення для соціалізації особистості. З огляду на актуальність цього питання, дослідження в цій галузі спрямовані на створення ефективних методик, які б сприяли гармонійному розвитку дошкільників і враховували сучасні соціокультурні виклики.

Американські психологи Е. Маккабі та К. Джеклін висунули низку пояснень, які розкривають процес гендерної соціалізації. Вони наголошують, що батьки адаптують свої підходи до виховання залежно від статі дитини, спираючись на соціально прийняті нормативні очікування. Хлопчиків заохочують за енергійність і змагальність, тоді як дівчат підтримують за слухняність і дбайливість. Невідповідна гендерним нормам поведінка, незалежно від статі дитини, зазвичай супроводжується негативними санкціями. Водночас гендерна соціалізація може бути обумовлена вродженими відмінностями між статями, які проявляються вже в ранньому віці й впливають на стиль взаємодії дитини з батьками. Батьківська поведінка, своєю чергою, викликає різні реакції залежно від статі дитини. Важливо також враховувати, що батьківське ставлення значною мірою визначається їхніми уявленнями про те, якими мають бути діти певної статі, а ступінь адаптації дитини до цих очікувань варіюється. Стать дитини може додатково впливати на характер її взаємодії з батьками, особливо у випадках, коли вона збігається зі статтю одного з батьків.

Проте І. С. Кон наголошує, що дитина не є пасивним об'єктом впливу гендерної соціалізації. Вона активно обирає зі запропонованих їй зразків поведінки ті, що найбільш відповідають її особистим уявленням і досвіду. Цей процес базується на аналізі поведінки дорослих, однолітків та на власному досвіді.

Інший підхід до розуміння становлення гендерної ідентичності був запропонований у рамках теорії соціального навчання Жана Піаже. Психолог надавав важливого значення механізму типізації, який передбачає формування

уявлень про свою стать під впливом батьків через вибір імені, одягу, іграшок, а також через систему заохочень і покарань. Проте цей підхід обмежується сприйняттям дитини як пасивного об'єкта впливу, не враховуючи її власної активності та впливу соціального оточення, включаючи друзів, медіа та інших дорослих.

Сучасні теорії гендерної соціалізації спрямовані на подолання недоліків попередніх концепцій. Ненсі Чодороу, наприклад, акцентує увагу на складнощах, які виникають у хлопчиків під час генітальної стадії розвитку. Вона вважає, що ці труднощі пов'язані з необхідністю зміни ідентифікації у віці 4–6 років, тоді як дівчатка поступово зміцнюються у своїй початковій ідентифікації. Це пояснює відносно спокійний і стабільний розвиток дівчат у порівнянні з хлопчиками, які часто проявляють гіперактивність, непосидючість або мають більшу схильність до захворювань.

Сандра Бем запропонувала концепцію «психологічної андрогінії», згідно з якою успішна гендерна соціалізація можлива не лише у випадках, коли індивід приймає ідентичність, що відповідає його біологічній статі, але й коли формуються андрогінні риси. Таке поєднання традиційно чоловічих і жіночих якостей дозволяє досягати гармонійного особистісного розвитку, що відповідає сучасним викликам суспільства.

У процесі формування статево-рольових уявлень, які відіграють ключову роль у становленні гендерної соціалізації, важливу роль відіграють такі чинники, як навчання, засвоєння ролей, поведінкові дії, вплив батьківської поведінки та соціальні стереотипи. Особливе значення у цьому контексті має дошкільний вік, який характеризується сприятливими умовами для розвитку таких уявлень, адже саме в цей період відбувається перша стадія гендерної соціалізації.

Старший дошкільний вік демонструє наявність різних типів статево-рольових уявлень. Представники гармонійного типу чітко усвідомлюють свою статеву ідентифікацію, орієнтуються на соціально прийнятні статево-рольові стандарти, налагоджують ефективні стосунки з однолітками обох статей, а їхня

поведінка відповідає нормативним зразкам. Вони мають високий статус у дитячому колективі, активну життєву позицію та добре розуміють відмінності між статевими та соціальними ролями.

Діти ситуативного типу також демонструють розвинені уявлення про статеву ідентифікацію, але їхнє дотримання соціальних норм залежить від конкретних ситуацій або вимог дорослих. Вони здатні аналізувати свої дії та мотиви, проте в реальній діяльності можуть проявляти нормативну поведінку лише за необхідності.

Індивідуалістично орієнтовані дошкільники використовують гендерні уявлення для підкреслення своєї індивідуальності, що нерідко створює напруженість у відносинах з однолітками. Вони схильні домінувати у колективі, обираючи для спілкування дітей, які готові їм підкорятися. У разі відсутності підтримки з боку однолітків їхня поведінка може набувати агресивного чи відчуженого характеру.

Соціально орієнтовані діти прагнуть встановлювати контакти, часто жертвуючи своїми бажаннями заради прийняття дитячим колективом. Їхня поведінка відповідає соціально прийнятим стандартам, проте вони рідко проявляють ініціативу чи лідерські якості, уникають конфліктів та адаптуються до вимог групи.

Дисгармонійний тип характеризується відсутністю сформованих уявлень про статеву ідентифікацію, що ускладнює їхні стосунки з однолітками. Такі діти виявляють нестабільність у поведінці, залежність від дорослих та низьку здатність до саморегуляції. Їхні дії нерідко призводять до порушення балансу у взаємодії з іншими членами колективу, що негативно позначається на їхньому соціальному статусі.

Таким чином, старший дошкільний вік є критичним періодом для формування статево-рольових уявлень, і їхній розвиток значною мірою залежить від гармонійної взаємодії дитини з оточенням, а також від усвідомленого підходу до виховання з боку дорослих.

Розвиток статево-рольових уявлень у дошкільників є динамічним процесом, що може змінюватися з віком під впливом різноманітних факторів. Формування цих уявлень відбувається через ідентифікацію дитини із певною статтю, що сприяє не лише статевої, але й загальній соціалізації. Характер і зміст цього процесу значною мірою залежать від вікових та психологічних особливостей дітей, а також від соціального середовища, у якому вони перебувають.

1.2 Формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку як важливий компонент статевого виховання

На сучасному етапі політичний курс України спрямований на інтеграцію до європейської спільноти, що зумовлює необхідність адаптації вітчизняної педагогічної освіти до стандартів Європейського освітнього простору. Це включає впровадження гендерних підходів у процес виховання підростаючого покоління. Особлива увага приділяється забезпеченню рівних умов для обох статей, що закріплено на законодавчому рівні. У цьому контексті український освітній простір виконує важливу роль у формуванні особистості, її інтелектуального та духовного потенціалу. Зокрема, заклади дошкільної освіти, як соціальні інститути, продовжують відтворювати традиційні культурні стандарти жіночності та мужності, сприяючи формуванню гендерної ідентичності та самосприйняття дітей.

Проблематика статевого виховання знайшла відображення у працях таких науковців, як Д. Ісаєв, О. Петренко, Т. Говорун, В. Кравець, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Основними завданнями у цій сфері є формування правильного розуміння ролі чоловіків і жінок у суспільстві, засвоєння моделей статево відповідної поведінки, розвиток культури міжстатевих відносин. У цьому процесі важливу роль відіграють педагоги, які мають забезпечувати виховання у дітей позитивного ставлення до себе,

розвиток статевої ідентифікації, підтримку фізичного та психічного здоров'я, а також формування навичок конструктивної взаємодії.

Метою статевого виховання є виховання дитини як представника певної статі, формування моральних норм у взаєминах між статями, забезпечення знань про особливості власного розвитку та статевої культури. Ця проблематика не є новою для педагогічної думки: ще з античності, мислителі, такі як Платон, розглядали питання рівності статей у навчанні та вихованні.

Платон підкреслював, що жінки, залежно від здібностей, здатні брати участь у суспільному житті на рівні з чоловіками, включно з ролями філософів чи воїнів.

Таким чином, сучасний підхід до статевого виховання інтегрує багатовіковий досвід і адаптується до викликів сучасності, враховуючи соціокультурні зміни та вимоги європейського простору.

У філософії Аристотеля фундаментальним є принцип роздільного навчання чоловіків і жінок, зумовлений переконанням про їхню різну природу, що, на його думку, обумовлює відмінність у багатьох знаннях і вміннях. У трактаті «Політика» він аналізує структуру владних відносин у межах країни, визначаючи ролі батька, дружини, дітей та рабів. Аристотель наголошує, що управління невольними людьми відрізняється від керування вільними, а влада над дружиною базується на політичній нерівності, тоді як виховання дітей підпорядковується принципу вікової переваги та емоційної прив'язаності. Аристотелівська концепція патріархальної сім'ї представлена як необхідна основа для розвитку грецького поліса, а жінки, відповідно, виключаються з публічної і владної сфери, що підтримує платонівську теорію соціальної справедливості.

Українська педагогічна традиція, пов'язана з утвердженням гендерної рівності, бере початок із заснування в Києві у 1086 році першої жіночої школи, що демонструє ранній інтерес до забезпечення освіти для дівчат. За свідченнями архідіякона Павла Аллепського, у XVII столітті українські жінки володіли високим рівнем грамотності, що завершив розвиток сприятливих умов для їхньої освітньої діяльності.

Жан-Жак Руссо зазначив, що, при біологічній подібності чоловіків і жінок, їхні соціальні ролі суттєво різняться. У контексті соціальних змін відбуваються трансформації дитячої свідомості: дівчата демонструють прогресивність до агресії, потім як хлопчики переймають моделі жіночої поведінки. Це підкреслює важливість шкільного виховання, яке має формуватися на основі усвідомлення дорослими їхньої ролі як зразка для наслідування.

Розвиток гендерних уявлень відбувається відповідно до спеціальних суспільних критеріїв. У педагогіці Яна Амоса Коменського бракувало рівності можливостей для обох статей, тоді як Йоганн Генріх Песталоцці наголошував принцип на необхідність спільного навчання, вбачаючи в цьому поступовий розвиток природних завдань. Януш Корчак акцентував на індивідуальному підході до виховання, що протиставляється будь-яким формам упередженості.

Костянтин Ушинський розвивав ідеї рівності перед законом та рівноправністю статей, наголошуючи на важливості поваги до людської гідності. Він стверджував, що шлюб є формою, яка об'єднує чоловіка та жінку в рівноправних стосунках, обґрунтовуючи своє переконання на христі.

Ці підходи ілюструють еволюцію гендерних ідей у педагогіці та суспільстві, що заклали основи для сучасного розуміння рівності та взаємоповаги.

У сучасній науковій літературі гендерне виховання розглядається як важливий аспект розвитку особистості, спрямований на формування егалітарних цінностей, зменшення впливу гендерних стереотипів та забезпечення рівних умов для самореалізації представників обох статей. Питання спільного навчання хлопчиків і дівчаток закрито жваві дискусії, зокрема в контексті педагогічних підходів. Так, С. Русова, обґрунтовуючи переваги коєдукації, наголошувала на позитивному впливі спільного виховання у формуванні товариських відносин між дітьми, що усувають сильну романтизацію смертних відносин і сприяють продуктивній соціалізації. Її

позиція контрастує з точкою зору американського психолога С. Холла, який виступав проти такого підходу.

Теоретичні основи шкільного виховання в педагогіці висвітлюються у роботах українських педагогів, які підкреслювали значимість виховання майбутніх сімейних ролей через сукупність загальних і спеціальних методів. В. Сухомлинський розглядав процес виховання хлопчиків і дівчаток як взаємопов'язаних і взаємообумовлених, акцентуючи увагу на підготовці дівчаток до усвідомленого материнства, що він вважав ключовим елементом гармонійного суспільного розвитку.

Важливим аспектом гендерного виховання є статево-рольова соціалізація, яку можна розглядати як процес розвитку психічного стану, що включає когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Когнітивний компонент охоплює формування статевої самосвідомості та усвідомлення типових рольових моделей. Емоційний компонент вимагає розвитку смертно-рольових уподобань і морально-етичних орієнтацій, тоді як поведінковий включає засвоєння відповідей.

На думку дослідників, таких як Д. Ісаєв, шкільне виховання тісно пов'язане з гендерною соціалізацією, але не є тотожним до неї. У педагогічному сенсі цей процес забезпечує системний вплив на формування гендерної ідентичності та гармонійного психосексуального розвитку дітей. Особливе значення цієї ролі сім'ї як первинного середовища соціалізації. Крім того, модель взаємодії батьків між собою і з дітьми стає фундаментальною для закриття соціальної ролі дітей. Порушення статево-рольової ідентифікації може бути наслідком несприятливого морально-етичного клімату в родині.

Висновки до першого розділу

Таким чином, сімейне виховання, як цілісний і багатовимірний процес, спрямоване на забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини у

взаємодії із соціальним середовищем, враховуючи його вплив на формування гендерної свідомості та поведінки.

Виховання дошкільників є складовим процесом формування статево-рольових проявів і соціалізації дитини, спрямованим на усвідомлення свого стану, освоєння гендерних ролей та розвиток гармонійних взаємодій із представниками протилежної статі. Вплив батьків у цьому контексті має переважно опосередкований характер: атмосфера любові, взаєморозуміння та підтримки в сім'ї створює сприятливі умови для закріплення базових дитячих норм шкільної культури. Водночас важливою ланкою цього процесу виступають заклади дошкільної освіти, в межах яких педагоги реалізують програми дитячого виховання, що інтегрують навчальні та виховні компоненти.

Ефективність такого виховання забезпечується шляхом організації практичних заходів: семінарів, тренінгів, рольових ігор та театралізованих вистав, які дозволяють дітям наочно засвоїти моделі поведінки чоловіків і жінок. Наприклад, ігри на створення явних цивілізацій з подальшою презентацією їхніх культурних особливостей сприяють розвитку гендерної самосвідомості та взаєморозуміння між державами. Вихователі, у співпраці з психологами, мають формувати у дітей усвідомлення якостей і рис, характерних для кожного стану, що особливо важливо в контексті професійної орієнтації.

Значну увагу в дослідженнях при участі в ролі соціальних педагогів, які виступають координаторами формування гендерної свідомості в закладах освіти. також, вони організують освітні заходи, спрямовані на навчання сучасних підходів до виховання хлопчиків і дівчаток, а також залучають батьків до процесу виховання, стимулюючи їх до усвідомлення власної ролі в гендерній соціалізації дітей.

У контексті педагогічних досліджень відзначається, що засвоєння статево-рольових норм відбувається через взаємодію кількох ключових факторів: навчально-виховного процесу, впливу однолітків, родинного середовища, а також засобів масової комунікації. Дослідники підкреслюють,

що первинним агентом гендерної соціалізації є сім'я, яка не лише задає основні моделі поведінки, але й формує у дитини базові виявлення про роль чоловіка і жінки в суспільстві. Особистий приклад батьків у виконанні своїх гендерних ролей виступає як образок для наслідування і створення початкового вектора статевої ідентифікації.

Виховання дітей також нерозривно пов'язане з формуванням когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів гендерної соціалізації. Когнітивний компонент охоплює усвідомлення себе як представника певної статі, емоційний — розвиток позитивного ставлення до власного стану та стану інших людей, аковий компонент — засвоєння моделей, характерних для чоловіків чи жінок, із подальшим їх впровадженням у соціальну взаємодію. Особливу увагу слід приділити роботі з дисгармонійними типами статево-рольових у, які можуть виникати через несприятливі соціальні умови чи психологічні фактори.

Таким чином, виховання в дошкільному віці є організованим процесом, що включає взаємодію педагогів, батьків та психологів із плануванням формування у дітей дитячої самосвідомості, соціальних норм та гармонійної гендерної поведінки. Успішна реалізація цього завдання вимагає творчого підходу, врахування вікових і психологічних особливостей дітей, а також системного підходу до організації освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНА ПРОСВІТА БАТЬКІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СТАТЕВО – РОЛЬОВИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Роль сім'ї у формуванні статево – рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку

Сім'я друга є ключовою роль у процесі статевої та статево-рольової соціалізації дитини, формуючи первинні моделі поведінки та установки, які залишаються стабільними протягом життя. Як основний соціалізуючий інститут, сім'я впливає на становлення особистості через нервово-насичені й інтимноособистісні стосунки, що розвиваються між її членами. Стосунки в сім'ї дають базові орієнтири для ставлення дитини до інших людей, а також до предметів і явищ навколишнього світу. Хоча подальша соціальна взаємодія може модифікувати ці установки, їхня первинна структура зберігається і продовжує впливати на міжособистісні відносини впродовж усього життя.

Особистий приклад батьків у виконанні гендерних ролей є найпотужнішим механізмом спостереження для дитини. Виконуючи роль чоловіка, дружини, батька чи матері, дорослі задають нормативи поведінки, які дитина інтерналізує як еталонні. У цьому контексті сім'я не тільки формує психосексуальний розвиток, а й виступає бар'єром, який захищає дитину від зовнішнього негативного впливу, зокрема так званих "таємних вихователів". Негативні впливи, пов'язані з дисфункціональними родинними стосунками, можуть спричинити порушення смертно-рольової ідентифікації, на

Особливістю сімейного виховання є його тривалість, безперервність і широкий вплив. Емоційна глибина взаємини, характерна для сім'ї, створює тривалу «післядію», яка здатна на особистісний розвиток навіть у дорослому віці. які, якості, сформовані в афективній сфері, такі як довіра, емпатія чи здатність до співпереживання, мають найбільшу стійкість і суттєво впливають на побудову соціальних відносин у майбутньому.

Статева ідентичність, хоча й має біологічне підґрунтя, є складним біосоціальним феноменом, який розвивається під впливом соціалізації, самосвідомості та взаємодії з культурними нормами. Як зазначає І. Кон, усвідомлення себе представником певної статі є результатом поєднання біологічних і соціальних чинників. Батьки, керуючись власними уявленнями про гендерні ролі, із самим народженням дитини формують диференційований підхід до виховання хлопчиків і дівчаток. Вони несвідомо дають перевагу розвитку певних якостей у дітей залежно від їхньої статі, закладаючи основи майбутніх чоловічих чи жіночих характеристик. також, дівчаток заохочують до розвитку ніжності, чуйності, прагнення до порядку, тоді як хлопчиків — до смішності, рішучості й наполегливості.

Така диференціація є природно складовою виховного процесу, після чого, як підкреслює Т. Репіна, дошкільний вік є критичним періодом для формування статево-рольових основ. У разі недостатньої уваги до цього аспекту в ранньому віці майбутні чоловіки та жінки можуть зіткнутися зі значними труднощами у виконанні своїх сімейних та соціальних ролей, що може призвести до дисгармонії в особистих і суспільних стосунках.

Отже, сім'я виступає базовим агентом соціалізації, закладаючи основи статевої ідентичності й статево-рольової поведінки, яка є фундаментальним для формування гармонійної особистості. Вплив батьків і загальний морально-етичний клімат у родині початкової якості і спрямованість цього процесу, а відтак — і можливість ефективної інтеграції індивіда в суспільство.

Процес статевої соціалізації та статево-рольової орієнтації дитини значною мірою завдяки механізму смертної ідентифікації з батьками. Механізм має ключове значення, після саме ідентифікація забезпечує це формування психологічної статі на ранніх етапах розвитку, а в дошкільному віці вона відбувається специфіки класично-рольової ідентифікації. Діти батьків спостерігають за поведінкою своєї статі й її активно досліджують, особливо якщо це супроводжується схвалом і заохоченням із боку батьків. Водночас коло осіб, які стоять для ідентифікації моделі дитини, розширюється. Як зазначає В.

Каган, для дітей, які відвідують дошкільні навчальні заклади, об'єктом ідентифікації стає вихователь. Для дівчаток цей вплив, як правило, позитивний, адже більшість вихователів – жінок, тоді як для хлопчиків така ситуація може мати певний негативний вплив на розвиток їхньої статевої ролі.

Формування гендерної ідентичності починається ще з моменту народження дитини і залежить не тільки від біологічних факторів, але й від соціального середовища, яке створює цінні орієнтації та моделі поведінки. Сім'я є першим і заключним соціальним середовищем, яке закладає основу прояву дитини про гендерні ролі. У цьому контексті батьки та близькі батьки виступають носіями уявлень про те, яким має бути хлопчик, а якою – дівчинка, зокрема щодо їхніх інтересів, моделей поведінки та видів діяльності. такі уявлення формують майбутні орієнтири дитини для виконання її гендерної ролі в соціумі.

Особливе значення у формуванні гендерної ідентичності дівчаток різне взаємодія з матір'ю. Як зазначає М. Терещенко, досвід ранньої материнсько-дитячої взаємодії служить основою для ігрового моделювання дівочої ролі матері в таких іграх, як «дочки-матері». У цих іграх дівчина ідентифікує себе з матір'ю, приймаючи її роль щодо ляльки, що відображає ранній досвід сприйняття материнства. Підтримка матері в таких іграх має вирішальне значення: якщо мати позитивно реагує на ці дії, це закладає основу для формування позитивного прояву дитини про материнську роль у майбутньому. Навпаки, представлена підтримка або негативна реакція матері може викликати у дівчинки сумніви щодо правильності її дії, що може позначитися на її майбутньому ставленні до власного материнства.

Водночас І. Кон наголошує на відмінностях у впливі батьків на формування особистості дитини. Хоча психологічна близькість із матір'ю є більш характерною для дітей, роль батька має особливу важливість у формуванні соціально значущих якостей, виключно зі слабо-рольовими. Вплив батька, хоч і менш регулярний, ніж материнський, сприяє засвоєнню дитиною такого рису, як самостійність, відповідальність і здатність до

прийняття рішень. Таким чином, гендерна соціалізація дитини є результатом інтегрованого впливу обох батьків, кожен із яких робить свій внесок у формування статево-рольової ідентичності через взаємодію та приклад поведінки.

Загалом, статевая ідентифікація є багатограним процесом, який формується через поєднання біологічних та соціальних чинників, взаємодію з батьками, вихователями та іншими значущими особами, а також через культурно обумовлені виявлення про гендери.

Роль батька у статево-рольовій соціалізації дітей є суттєвим чинником, який впливає на формування якостей, необхідних для ефективного виконання гендерних ролей у майбутньому. Для синів батько виступає моделлю чоловічої поведінки, сприяючи розвитку таких рис, як відповідальність, почуття гідності, моральні якості та схильність до певних видів діяльності. Дочки, своєю чергою, сприймають батька як перший зразок чоловіка, відносно якого формуються базові уявлення про гендерну взаємодію. Особливості взаємодії батька з дітьми часто відрізняються залежно від їхньої статі: з дочками батьки частіше беруть участь у іграх, що формують соціально значущі й моральні якості, тоді як із синами переважають активні, рухливі розваги, які стимулюють енергійність і ініціативність.

Як зазначає Т. Титаренко, взаємодія батьків із дітьми сприяє одночасному розвитку індивідуальних особливостей дитини та засвоєнню нею стандартів статево-рольової поведінки. Успішне формування гендерних уявлень залежить від гармонійного виконання батьками своїх ролей. Якщо батько демонструє недостатню мужність, а мати – жіночність, це може негативно позначитися на процесі гендерного розвитку дітей. Відсутність одного з батьків, особливо в неповних сім'ях, значно ускладнює засвоєння дітьми гендерних ролей. Як зазначає Л. Мороз, хлопчики, які виховуються без батька, частіше засвоюють жіночі зразки поведінки, що може призводити до формування гіпертрофованих уявлень про чоловічі риси, такі як агресивність, грубість або зухвалість. Це,

своєю чергою, ускладнює їхню соціальну адаптацію, викликаючи проблеми у спілкуванні, конфліктність і невірноваженість.

Дівчата, які зростають без батька, можуть мати труднощі в побудові відносин із чоловіками в майбутньому. У них нерідко спостерігаються замкнутість і недовіра, що впливає на сприйняття чоловічих соціальних ролей, зокрема ролей майбутніх партнерів чи синів. Діти обох статей із неповних сімей схильні до більшої конфліктності, нестабільності настрою, демонстративності та недостатньої самостійності, що підкреслює важливість повноцінної батьківської моделі для їхнього розвитку.

Як наголошує О. Насонова, контакт із батьком для хлопчиків є важливим у розвитку їхніх когнітивних і практичних навичок, а також у формуванні стійкості характеру та здатності до адаптації. Емоційна близькість із батьком створює основу для розвитку соціально значущих якостей, таких як цілеспрямованість, самостійність і відповідальність. У той час як материнський вплив відіграє вирішальну роль для дочок, надмірно тісні стосунки хлопчиків із матерями можуть спричинити емоційну нестійкість і схильність до самоаналізу, що ускладнює їхні стосунки з оточенням.

Для гармонійного розвитку гендерних уявлень і статево-рольової ідентифікації дітей необхідний досвід спілкування з обома батьками. Взаємодія батька та матері, навіть якщо вони не демонструють її явно, формує в дитини розуміння стилю поведінки між чоловіками й жінками. Цей досвід закладає основу для адекватного сприйняття гендерних ролей і впливає на здатність будувати ефективні міжособистісні стосунки в майбутньому.

Ю. Борисенко акцентує увагу на тому, що жорсткі, авторитарні батьки, які застосовують суворі методи виховання з метою формування у сина «чоловічих» якостей, частіше стикаються з протилежним результатом. У таких синів виявляється схильність до несамостійності, слабкості та залежності від інших. Натомість демократичний, але водночас вимогливий підхід у вихованні сприяє розвитку відповідальності та самостійності у хлопців, що підтверджується численними емпіричними дослідженнями.

Актуальність проблеми батьківства особливо помітна в контексті сучасних соціокультурних змін, які часто називають «кризою батьківства». І. Кон вказує, що це явище є не лише проявом загальної кризи сім'ї, а й аспектом глибшої кризи маскуліності. Батьківство, будучи однією з базових чоловічих ідентичностей, є необхідним елементом гендерного порядку та визначає співвідношення чоловічих і жіночих ролей у суспільстві. Ослаблення батьківської влади, як зазначає Ю. Борисенко з точки зору психоаналізу, можна розглядати як серйозний соціальний зсув, що впливає на підвалини дисципліни, самовладання і моральних норм. Так звана «втрата батька» в соціальному контексті асоціюється з демаскулізацією, поширенням анархічних тенденцій і пасивною вседозволеністю.

Значущу роль у формуванні гендерних уявлень відіграють також брати і сестри, які впливають на розвиток соціальних навичок і майбутнє ставлення до шлюбних партнерів. Дослідження у сфері сімейної психології свідчать про те, що міжособистісна динаміка в родині, зокрема позиція, яку займає дитина серед братів і сестер, часто відтворюється у власному шлюбі. Наприклад, старший брат із молодшою сестрою схильний утворювати стабільні шлюбні союзи з жінками, які також мали старших братів. Водночас шлюби між партнерами, які були єдиними дітьми у своїх сім'ях, мають менш сприятливі прогнози через відсутність досвіду взаємодії з рівними за статусом членами родини.

Крім того, у випадках, коли у батьківській сім'ї брати і сестри були відсутні, дорослі чоловіки й жінки можуть несвідомо переносити свої уявлення про ролі батька чи матері на шлюбних партнерів. Це явище ускладнює формування здорових відносин, оскільки такі особи, позбавлені моделей для наслідування, змушені відтворювати патерни, властиві взаєминам їхніх батьків.

І. Кльоцина розглядає вплив братів і сестер на гендерні уявлення дітей через призму щоденної взаємодії, яка стає важливим елементом соціального навчання. Брати і сестри не лише формують навички спільного вирішення конфліктів і взаємодопомоги, але й сприяють засвоєнню статевих ролей через

спостереження і наслідування. Цей механізм є критично важливим для розвитку адекватного розуміння гендерних відмінностей і соціальної компетентності дітей.

1) якщо в сім'ї є діти різної статі, то у них виявляється більше якостей, характерних для іншої статі;

2) вплив різностатевих дітей один на одного збільшується при зменшенні різниці у віці;

3) вплив старшої дитини сильніший на молодшу тієї ж статі, оскільки вона спонукає у неї відчуття переваги і прийняття своєї статі;

4) у першонароджених хлопчиків перевага і прийняття статевої ролі слабші;

5) найбільш типові реакції певної статі спостерігаються в єдиних дітей у сім'ї та у хлопчиків, що мають брата;

6) на ідентифікацію хлопчика з батьком позитивно впливає наявність брата. У дівчаток наявність сестри не позначається схожим чином, можливо, через ідентифікацію з матір'ю, яка більш виражена, ніж ідентифікація з батьком у хлопчиків.

Дослідження І. Кона показують, що наявність молодших братів або сестер у хлопчиків позитивно корелює з вищим рівнем самоповаги. Це пояснюється формуванням відповідальності та емпатії в процесі взаємодії з молодшими членами сім'ї. У контексті сучасної тенденції до зменшення кількості дітей у родині, дослідник наголошує на необхідності компенсаторних механізмів, таких як міжвікова взаємодія. Включення підлітків у діяльність із дошкільниками або молодшими школярами сприяє розвитку емоційної чутливості, соціальної відповідальності та навичок комунікації.

О. Кононко зазначає, що в старшому дошкільному віці зростає значущість ідентифікації дитини з батьком своєї статі. Батько стає еталоном для формування статево-рольових навичок і поведінкових моделей, які дозволяють дітям почуватися впевненіше серед ровесників. Натомість О. Захаров виявив, що хлопчики з невротичними проявами демонструють підвищену залежність

від матері, що іноді призводить до розвитку компенсаторного прагнення до незалежності. Відсутність у житті хлопчика спілкування з батьком часто супроводжується збільшенням кількості страхів і утрудненнями в рольовій ідентифікації. Також хлопчики та дівчатка демонструють більшу боязкість і тривожність у сім'ях, де головна роль належить матері, що ускладнює процес засвоєння чоловічих і жіночих гендерних ролей.

Вплив на статево-рольове формування дитини не обмежується лише батьками. Як наголошують В. Семиченко та В. Заслуженюк, значущу роль у цьому процесі відіграють інші члени сім'ї, зокрема дідусі, бабусі, а також старші брати та сестри. Зокрема, люблячі й чуйні дідусі й бабусі сприяють емоційному та інтелектуальному розвитку внуків, тоді як старші брати й сестри часто мають значніший вплив на молодших, ніж навпаки. При цьому найбільше значення має взаємодія між братами одного статі або між сестрами. У деяких випадках цей вплив може бути навіть вагомішим, ніж батьківський, формуючи важливі передумови для соціальної адаптації дитини. Спілкування з братом моделює майбутні взаємини з чоловіками, а спілкування з сестрою – з жінками, забезпечуючи кращу підготовленість до соціальних взаємодій у майбутньому.

Таким чином, аналіз наукової літератури демонструє провідну роль батьків у формуванні статево-рольових уявлень дошкільників. Однак вплив інших членів родини, особливо старших братів і сестер, також відіграє важливу роль, збагачуючи досвід дитини і сприяючи її соціалізації. У нашому дослідженні акцент робиться на ролі батьків як основних агентів статевої соціалізації, оскільки саме вони створюють умови для диференційованого підкріплення типових для статі форм поведінки та моделюють відповідні гендерні ролі. Ці аспекти є вирішальними детермінантами розвитку рольової диференціації у дітей дошкільного віку.

2.2. Суть та формування обізнаності батьків в аспекті статевого виховання дітей дошкільного віку

Формування батьківської обізнаності є одним із ключових аспектів забезпечення гармонійного функціонування суспільства. Сучасна соціальна дійсність зумовлює необхідність зосередження уваги на компетентному виконанні батьківських функцій, що набуває особливого значення для молоді, чий обмежений життєвий досвід потребує систематичного вдосконалення та розвитку відповідних компетенцій. Актуальність цієї проблематики зумовлена недостатньою розробленістю концептуальних засад підвищення виховного потенціалу молодих сімей у рамках реалізації сімейної політики.

Ефективна профілактика та корекція проблем, пов'язаних із недостатньою батьківською компетентністю, вимагає своєчасних заходів. Це стосується підготовки молоді до створення сім'ї, формування усвідомленої готовності до народження дітей та відповідального виконання батьківських обов'язків. У сучасному розумінні, батьківська обізнаність охоплює знання, орієнтацію та навички, необхідні для успішного виховання дитини.

Компетентнісний підхід у формуванні батьківської обізнаності визначає її як результат неперервного навчання, який характеризується розвитком специфічних компетенцій. До них належать почуття відповідальності, потреба в турботі про інших, здатність до ефективної соціальної взаємодії, конструктивного розв'язання життєвих проблем, психологічної близькості та самореалізації. Також важливими компонентами є ціннісні орієнтації, стиль виховання, комунікативні вміння й особистісні установки батьків.

Сім'я відіграє ключову роль у морально-емоційному становленні дитини, слугуючи своєрідною "школою почуттів". Дитина вбирає моделі поведінки, спостерігаючи за взаєминами дорослих, і цей процес відбувається на рівні щоденних міжособистісних контактів. Як зазначав В. Сухомлинський, саме сім'я є тим джерелом, яке наповнює повноводну ріку суспільного життя. А. Макаренко акцентував, що виховний процес не обмежується прямим

спілкуванням із дитиною, адже вирішальним чинником є щоденна особиста поведінка батьків.

Уміння батьків розуміти стан, мотиви й емоції дитини є необхідним для визначення ефективного підходу до виховання. За словами М. Стельмаховича, важливо враховувати почуття маленької особистості, будувати взаєморозуміння на основі довіри, справедливості та поваги. Таким чином, емоційний фон сімейного середовища стає визначальним для формування особистості дитини, підтверджуючи народну мудрість про те, що діти є дзеркалом батьківської поведінки.

Аналіз філософської, психологічної та соціально-педагогічної літератури свідчить про зростаючу увагу дослідників до умов і механізмів формування батьківської компетентності. Вона розглядається як інтегральна якість, що охоплює знання, навички й установки, необхідні для ефективного виконання батьківських функцій, забезпечуючи всебічний розвиток дитини та сприяючи зміцненню інституту сім'ї.

У межах педагогічного (андрологічного) підходу батьківська компетентність розглядається як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для успішного розв'язання завдань, що виникають під час виконання виховних функцій. З психологічної точки зору, вона передбачає здатність застосовувати ці знання та вміння в реальних умовах, забезпечуючи результативність виховного процесу, який отримує позитивну соціальну оцінку.

Аналіз наукових підходів до визначення сутності батьківської обізнаності дозволяє виділити її як інтегративну характеристику. Ця характеристика відображає готовність і здатність до ефективного виконання виховних функцій у відповідності до суспільних норм і вимог конкретного історичного періоду. Батьківська обізнаність охоплює не лише володіння знаннями про виховання, а й здатність враховувати потреби дитини, створювати умови для їх задоволення, планувати освітній та життєвий шлях дитини з урахуванням її здібностей, нахилів і соціально-економічних умов сім'ї.

Варто зазначити, що знання про виховання не гарантують компетентності у виконанні виховної функції. Для цього необхідна інтеграція знань із розумінням себе як вихователя. Здатність батьків адекватно оцінювати ситуацію, в якій зростає їхня дитина, та сприяти її гармонійному розвитку залежно від вікових і психологічних особливостей є ключовим аспектом батьківської компетентності. Це твердження набуває особливого значення в контексті професійного самовизначення старшокласників, адже саме батьки здатні створити сприятливі умови для розвитку інтересів і здібностей дитини.

Науковці, зокрема О. Арнаутова, підкреслюють двокомпонентну природу батьківської компетентності: природну та соціальну. Природна складова пов'язана з генетично закладеною здатністю до турботи про нащадків, що проявляється в емоційній чуйності, здатності до співпереживання та інтегральному баченні потреб дитини. Соціальна складова відображає культуру виховання, традиції, які передаються з покоління в покоління, а також моральні та духовні цінності, що є частиною суспільної свідомості. Компетентний батько здатний аналізувати актуальні потреби дитини, будувати ефективну взаємодію з нею та обирати оптимальні методи виховання.

Одним із ключових компонентів батьківської компетентності є педагогічна культура. Це складова загальної культури, яка акумулює досвід соціокультурного виховання дітей і підлітків у сім'ї. Вона забезпечує ефективність педагогічної діяльності батьків, допомагає уникати поширених помилок у вихованні та приймати обґрунтовані рішення в нестандартних ситуаціях. Педагогічна культура включає знання з педагогіки, психології, соціології, етики та інших наук, а також уміння застосовувати ці знання на практиці.

С. Вершловський розглядає педагогічну культуру як історично зумовлену програму соціального наслідування, що охоплює соціально-педагогічний ідеал, способи його досягнення та суб'єктів, до яких належать батьки, педагоги, суспільство та держава. У межах цього підходу педагогічну культуру можна

умовно поділити на реліктову, актуальну та потенційну складові, які характеризують рівні її розвитку та функціонування в сучасному суспільстві.

Отже, батьківська компетентність є багатовимірним феноменом, який поєднує знання, емоції та практичні дії, спрямовані на створення сприятливих умов для всебічного розвитку дитини. Її формування вимагає інтеграції природних схильностей, соціокультурного досвіду та саморефлексії, що забезпечує ефективне виконання виховних функцій відповідно до суспільних норм і потреб.

Педагогічна культура розглядається як багаторівнева структура, що інтегрує історично зумовлені норми, сучасні суспільні запити та інноваційні перспективи виховання. Реліктовий рівень цієї культури характеризується збереженням педагогічних настанов і форм, які виникли в минулому і продовжують існувати за інерцією, навіть якщо вони вже не відповідають сучасним умовам чи вимогам. Натомість актуальний рівень відображає специфіку сучасної соціально-педагогічної ситуації, пропонуючи моделі виховної діяльності, що відповідають запитам суспільства. Найбільш перспективним є інноваційний рівень, спрямований на підготовку освітньої системи до викликів майбутнього, адаптацію до змінних умов і розробку нових підходів до виховання.

Педагогічна культура, особливо в контексті сімейного виховання, є одним із ключових чинників успішної соціалізації та розвитку дитини. Вона включає здатність батьків перетворити виховний процес у сім'ї на цілеспрямовану діяльність, яка враховує інтереси дитини, її індивідуальні особливості та соціокультурний контекст. Педагогічна культура відображає зрілість батьків як вихователів і демонструється через їхню здатність інтегрувати досвід виховання, накопичений суспільством, у щоденну взаємодію з дитиною.

Однак низький рівень педагогічної культури часто призводить до формалізації батьківсько-дитячих відносин, дефіциту тепла, уваги та поваги в сім'ї. Це, своєю чергою, формує у дитини низьку самооцінку, невпевненість у власних силах та спонукає до негативних способів самоствердження. У зв'язку

з цим актуалізується необхідність підвищення психолого-педагогічної культури батьків, яка забезпечує більш глибоке розуміння особливостей психічного розвитку дитини та сприяє формуванню її особистості в гармонійний спосіб.

С. Щербакова акцентує увагу на важливості психологічного підґрунтя педагогічної культури. Вона пропонує розглядати психолого-педагогічну культуру батьків як особистісну характеристику, що виявляється у ціннісно-цільовій спрямованості на розвиток і виховання дитини, здатності до рефлексії та саморегуляції. Цей підхід підкреслює необхідність творчого оволодіння психолого-педагогічними технологіями, а також гуманістичного стилю взаємодії з дитиною. Ефективність сімейного виховання, як зазначає дослідниця, залежить не лише від загального рівня педагогічної культури, а й від розвитку її структурних компонентів, які забезпечують цілісність виховного процесу.

Л. Хачатрян і Н. Кабанова у своїх дослідженнях наголошують на значенні педагогічної культури як чинника, що визначає якість виховного впливу на дитину. Автори підкреслюють важливість свідомого підходу батьків до вибору методів виховання, здатності до формулювання чітких виховних цілей і послідовного дотримання обраної стратегії. Таке усвідомлене виховання сприяє гармонійному формуванню особистості дитини та її успішній інтеграції в суспільство.

Таким чином, педагогічна культура батьків є не лише складовою загальної культури, а й ключовим фактором у реалізації виховного потенціалу сім'ї. Її психолого-педагогічна основа забезпечує адекватність методів і стилю виховання, дозволяючи батькам не лише відтворювати наявний соціальний досвід, але й адаптувати його до індивідуальних потреб дитини та змінних умов сучасного суспільства.

Недостатність знань батьків про закономірності особистісного розвитку та вікові особливості дітей значно ускладнює виконання виховної функції, що може призводити до втрати контролю над поведінкою дитини та зниження якості виховання. Така думка, висловлена Л. Хачатрян і Н. Кабановою,

підкреслює важливість психолого-педагогічної підготовки батьків для забезпечення ефективності їх виховної діяльності.

Відповідна педагогічна культура передбачає не лише володіння базовими знаннями про виховання, але й усвідомлення їх недостатності та прагнення до їх постійного поглиблення. Орієнтація батьків на розширення своїх знань і активне їх засвоєння формує основу для конструктивного підходу до вибору виховних стратегій, включаючи оптимальне використання методів заохочення та покарання. Важливим елементом педагогічної культури також є відсутність ціннісних суперечностей у поглядах членів сім'ї на виховання дитини, що забезпечує послідовність і гармонійність цього процесу.

Ю. Гладкова визначає педагогічну культуру батьків як інтегративне явище, що об'єднує цінності, діяльнісні прояви та внутрішні ресурси особистості батьків. Вона розглядається як засіб творчого здійснення процесу виховання, спрямованого на розвиток дитини в сімейному середовищі. У цьому контексті педагогічна культура не лише виступає умовою якісного виконання виховної функції, а й слугує показником особистісної зрілості батьків.

Критерії та показники педагогічної культури, запропоновані в дослідженнях, охоплюють як когнітивні, так і практичні аспекти. Вони включають здатність батьків до рефлексії, самокритичного аналізу своїх знань і дій, вміння адаптувати педагогічний досвід до унікальних умов сімейного виховання, а також гармонізацію міжособистісних стосунків у сім'ї. Таким чином, педагогічна культура батьків є багатовимірним феноменом, який поєднує знання, навички та цінності, спрямовані на забезпечення гармонійного розвитку дитини.

Таблиця 1.1. – Критерії і показники батьківської обізнаності

Критерії	Показники
Ціннісні орієнтації	ставлення до сім'ї, дитини як до цінностей; визнання самоцінності дитинства, індивідуальності дитини; усвідомлення емоційної сфери дитини як базової основи особистості та своєї ролі в забезпеченні психологічного захисту та емоційного благополуччя дитини; розуміння необхідності цілеспрямованого систематичного виховання дитини за допомогою узгоджених зусиль усіх членів сім'ї
Особистісні прояви	наявність таких психологічних позицій, як здатність до емпатії, рефлексії, самоконтролю, саморегуляції; уміння долати власні особистісні проблеми без завдання шкоди емоційному самопочуттю дитини; готовність до узагальнення, аналізу, корекції, перебудови власного досвіду виховної діяльності; розширення сфери спілкування з носіями педагогічного досвіду, підвищення комунікативної культури, активне прийняття ролей «Я навчаюся» («Мене навчають») та «Я навчаю» як основу діалогу
Діяльнісні характеристики	свідоме прийняття ролі батьків як вихователів, відповідальних за розвиток особистості своєї дитини; володіння психолого – педагогічними знаннями в практиці повсякденної взаємодії з дитиною відповідно до її особливостей і тенденцій розвитку; узгодження мети і методів виховання з інститутами суспільного виховання для забезпечення наступності в розвитку дитини; гнучкість форм і методів взаємодії в різних ситуаціях, а також у зв'язку з віковими змінами дитини

Ключовим аспектом обізнаності батьків щодо виховання дітей є характер їхнього ставлення до дитини, що насамперед виявляється у рівні емоційної чутливості, або сенситивності. Сенситивність передбачає здатність батьків створювати умови емоційної підтримки, виявляти любов і повагу до дитини, довіряти їй, приймати її такою, якою вона є, а також сприяти розвитку її самоповаги та адекватної «Я-концепції». У протилежному випадку, недостатній рівень сенситивності може проявлятися через завищення вимог, що не відповідають віковим особливостям дитини, емоційну холодність або ворожість, а також недовіру чи зневагу до її успіхів.

Педагогічна освіта батьків розглядається як складне інтегративне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і методи виховання. Педагогічна культура батьків охоплює знання з різних галузей, таких як психологія, педагогіка, фізіологія та гігієна, а також практичні вміння й навички, необхідні для ефективного догляду за дітьми та їхнього виховання. Вона також передбачає здатність інтегрувати інформацію з різних джерел, адаптуючи її до реальних умов сімейного життя. У різних життєвих ситуаціях педагогічна культура може проявлятися як у комплексі, так і через окремі її компоненти.

Мотиваційний компонент педагогічної культури батьків полягає в наявності потреб, інтересів, цілей і прагнень, які мотивують виховну діяльність. Формування цього компонента передбачає стимулювання зацікавленості молодих батьків у вихованні дитини, формулювання цілей виховання та розробку відповідних планів. Змістовий компонент орієнтується на забезпечення батьків систематизованими знаннями, що відповідають завданням сімейного виховання, такими як турбота про здоров'я, всебічний розвиток дитини та формування її моральних цінностей.

Конструктивний компонент включає практичні вміння, методи та навички, що використовуються батьками у виховному процесі. Це охоплює як творчий підхід до адаптації сучасних педагогічних технологій, так і інтеграцію традиційних сімейних цінностей. Дотримання цілісного підходу до формування педагогічної культури батьків передбачає врахування їхнього початкового рівня підготовленості, індивідуальних особливостей та досвіду виховання.

Психолого-педагогічна культура батьків відіграє важливу роль у формуванні статево-рольових уявлень у дітей. Узгоджена взаємодія сім'ї та закладу дошкільної освіти сприяє не лише підвищенню рівня обізнаності батьків, а й створенню сприятливих умов для всебічного розвитку дитини. Аналізуючи наукові підходи до вивчення цього феномену, можна зробити висновок, що психолого-педагогічна компетентність батьків включає ціннісні

орієнтації, практичну діяльність і особистісні прояви, які є основою ефективного виховання та гармонійного розвитку дитини.

2.3. Форми і методи співпраці закладу дошкільної освіти з батьками щодо формування статево–рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку

Сучасні підходи до організації дошкільної освіти дедалі більше ґрунтуються на концепції відкритості закладів дошкільної освіти для різноманітних соціальних впливів. Така відкритість передбачає встановлення тісної взаємодії між дошкільними установами та сім'ями вихованців, що базується не на принципі паралельного існування, а на співпраці, взаємопроникненні й гармонізації виховних впливів обох інститутів. Цей підхід дозволяє інтегрувати зусилля сім'ї та дошкільного закладу для досягнення спільних цілей виховання та розвитку дитини.

Модернізація дошкільної освіти передбачає активне залучення сучасних сімей до процесу освітніх змін. Родина не може залишатися осторонь трансформацій, які відбуваються у системі виховання, оскільки ці зміни безпосередньо впливають на дітей як основний об'єкт освіти. Важливо не лише інформувати батьків про нововведення у змісті, формах та методах роботи, а й мотивувати їх до використання педагогічно доцільних практик у вихованні дітей удома.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає завдання співпраці закладу з батьками, серед яких особливого значення набуває налагодження партнерських стосунків. Такі відносини мають гарантувати рівноправну участь усіх суб'єктів освітнього процесу у вирішенні спільних завдань, сприяти конструктивному діалогу та взаємній підтримці. Досягнення цих цілей вимагає стимулювання інтересу батьків до змін в освітньому просторі, інформування про сучасні підходи до виховання дітей, а також розвитку у них здатності до рефлексії, що допомагає краще розуміти потреби як педагогів, так і дітей.

Успішна взаємодія між сім'єю та закладом освіти також залежить від узгодження розпорядку дня, правил і підходів до виховання дитини, що дозволяє створити цілісний освітній простір для гармонійного розвитку. Крім того, важливим завданням є підтримка батьків у виконанні виховних функцій, зокрема збагачення їхнього педагогічного потенціалу, формування впевненості у власних можливостях і вдосконалення практичних навичок.

Відповідно до визначених критеріїв психолого-педагогічної компетентності батьків, основними напрямками роботи з ними є створення умов для їхньої активної участі в освітньому процесі, формування у них здатності до конструктивного співробітництва та сприяння підвищенню їхньої педагогічної культури. Це дозволяє забезпечити не лише ефективну взаємодію між сім'єю та закладом дошкільної освіти, а й сприяє гармонійному розвитку дитини, її адаптації до соціальних умов та формуванню ціннісних орієнтацій.

Сучасна практика взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців щодо формування статево-рольових уявлень передбачає використання різноманітних форм співпраці, які умовно поділяються на індивідуальні, групові та колективні.

Індивідуальна робота з родинами здебільшого реалізується через консультації та бесіди. Ці форми взаємодії спрямовані на встановлення довірливого контакту між педагогами та батьками, дозволяють з'ясувати педагогічну позицію сім'ї та особливості умов виховання дитини. У процесі таких зустрічей педагоги мають можливість тактовно виявляти проблеми виховання в сім'ї, пропонувати конструктивні рішення для їх усунення або надавати допомогу в покращенні загальної виховної ситуації.

Групові форми взаємодії передбачають об'єднання родин, які стикаються зі схожими труднощами у вихованні дітей, для спільного пошуку ефективних рішень. У межах такої роботи батькам пропонуються конкретні рекомендації, моделі поведінки та методичні матеріали. Зустрічі можуть включати тренінги, обговорення, ознайомлення з успішним досвідом інших сімей, а також обмін думками через диспути чи тематичні бесіди. Подібна діяльність сприяє

формуванню довіри між батьками й педагогами, створюючи умови для співпраці та партнерства.

Колективна робота з батьками традиційно здійснюється через проведення загальних батьківських зборів. Цей формат дозволяє ознайомити широкий загал батьків із актуальними питаннями виховання, створити платформу для обговорення спільних проблем і налагодження ефективної взаємодії між сім'єю та освітнім закладом. До колективних заходів також належать тематичні виставки, відкриті заняття, дні відкритих дверей, конференції, присвячені обміну досвідом родинного виховання, та підготовка спільних святкових заходів.

Інноваційні форми співпраці з батьками спрямовані на урізноманітнення та поглиблення взаємодії. Вони включають такі підходи, як "педагогічний десант" (інформаційно-просвітницькі виступи педагогів за межами закладу), "дерево родоводу" (заходи, що об'єднують представників різних поколінь для обговорення питань виховання), "родинний міст" (спільні зустрічі батьків, дітей і педагогів). Інші інноваційні форми, такі як "аукціони педагогічних ідей" або "батьківські педагогічні ринги", сприяють активній участі батьків у пошуку рішень виховних задач, збагачуючи їх педагогічний досвід.

Центральною метою усіх форм взаємодії є забезпечення активної участі батьків у вихованні дітей, підвищення їхньої педагогічної компетентності та створення атмосфери співпраці між родиною й закладом дошкільної освіти. Така взаємодія сприяє гармонізації виховного впливу, розвитку ціннісних орієнтацій та забезпечує якісне формування статево-рольових уявлень у дошкільнят.

Ефективна взаємодія між педагогами закладів дошкільної освіти та батьками вихованців спрямована на активізацію психолого-педагогічної компетентності родин, підвищення їхньої освітньої та психологічної культури. Для досягнення цих цілей використовуються різноманітні форми співпраці, кожна з яких має специфічну спрямованість та ефективність.

Серед індивідуальних форм роботи виділяють вступне анкетування, попередні візити батьків із дітьми до закладу, співбесіди, консультації, відвідування вихованців удома педагогами, а також дистанційні форми комунікації, такі як телефонний зв'язок чи створення спеціалізованих інтернет-ресурсів для батьків. Такі методи сприяють встановленню довірливих відносин між педагогами та родинами, допомагають глибше зрозуміти умови виховання дітей у сім'ї.

До наочно-письмових форм належать тематичні стенди, батьківські куточки, інформаційні планшети, родинні газети, педагогічна бібліотека, дошки оголошень та анкетування. Значною популярністю користуються виставки дитячих робіт і реклама методичної літератури чи інших матеріалів, доступних в Інтернеті. Ці форми спрямовані на забезпечення батьків актуальною інформацією, сприяючи їхній залученості до освітнього процесу.

Групова робота реалізується через консультації, практикуми, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, а також через школу для молодих батьків. Така взаємодія дозволяє об'єднувати родини за спільними інтересами або проблемами виховання, сприяючи ефективному обміну досвідом та взаємопідтримці.

Колективні форми співпраці, такі як батьківські конференції, тематичні зустрічі за круглим столом, спільні святкові заходи, спортивні змагання чи дні відкритих дверей, забезпечують інтеграцію зусиль родин і педагогічного колективу в досягненні спільних виховних цілей.

Ю. Тонкова та Н. Веретеннікова підкреслюють важливість дотримання низки вимог до планування таких заходів, включаючи їхню актуальність, оригінальність, доцільність та інтерактивність. Науковці також пропонують класифікувати форми співпраці за їхньою функціональною спрямованістю: інформаційно-аналітичні, наочно-інформаційні, пізнавальні та дозвілєві.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дослідження проаналізовано особливості обізнаності батьків як ключового чинника формування статево-рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку. Наголошено, що статево-рольове виховання дитини має розпочинатися з моменту її народження та продовжуватися протягом усього життя. Родинні стереотипи, які домінують у повсякденній взаємодії, суттєво впливають на формування уявлень дитини про себе, свою статеvu роль та сприйняття інших представників певної статі.

Розкрито поняття батьківської обізнаності у контексті статевого виховання дошкільників, яка розглядається як здатність і вміння батьків адекватно розуміти потреби дитини, формулювати виховні цілі та раціонально спрямовувати зусилля на забезпечення її гармонійного розвитку. Важливу роль у цьому процесі відіграють заклади дошкільної освіти, які мають сприяти розширенню уявлень батьків про сучасні педагогічні підходи, врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини й інтеграцію родинного і суспільного виховання.

Зазначено, що педагогічна культура батьків є основою їхньої обізнаності щодо формування статево-рольових уявлень у дітей. Вона визначається як рівень педагогічної підготовки, що дозволяє батькам організовувати сімейне виховання як цілеспрямований і ефективний процес, який узгоджується із завданнями освітнього закладу. Педагогічна культура включає ціннісні орієнтири, діяльнісні характеристики та особистісні прояви, які дозволяють оцінити рівень сформованості обізнаності батьків.

Батьківська обізнаність також визначається як здатність батьків аналізувати та розуміти реальний виховний контекст, в якому розвивається їхня дитина, враховувати її індивідуальні особливості, нахили й потенціал, а також застосовувати ефективні стратегії взаємодії, що базуються на саморефлексії та особистісному розвитку самих батьків.

У межах дослідження узагальнено традиційні та інноваційні форми взаємодії педагогів дошкільних закладів з батьками у формуванні статево-рольових уявлень дітей. Проаналізовано індивідуальні, групові та колективні форми співпраці, а також інноваційні методи роботи, які передбачають інтеграцію родин у спільну діяльність з дітьми. Підкреслено, що така взаємодія сприяє розвитку гендерних уявлень у дошкільників, розширює педагогічну компетентність батьків і забезпечує гармонійний розвиток дитини.

Позитивні результати у формуванні статево-рольових уявлень дошкільників можливі за умови вмілого підбору форм співпраці, комплексного підходу до взаємодії з родинами, а також активного залучення до цього процесу всього педагогічного колективу закладу. Така організація співпраці сприяє гармонійному розвитку дітей, узгодженості виховних впливів сім'ї та освітньої установи, а також формуванню в батьків більш усвідомленого підходу до виховання.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ОБІЗНАНОСТІ БАТЬКІВ ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ СТАТЕВО-РОЛЬОВИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Констатувальна діагностика рівнів сформованості обізнаності батьків як чинник формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку

У попередніх розділах було систематизовано теоретичні засади дослідження, які включають: аналіз проблеми формування статево-рольових уявлень дітей у наукових працях зарубіжних і вітчизняних учених; характеристику основних типів статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку; розгляд цього процесу як складової статевого виховання; визначення ролі сім'ї у формуванні статево-рольових уявлень; аналіз сутності та формування психолого-педагогічної компетентності батьків у цьому контексті; а також обґрунтування форм і методів співпраці закладів дошкільної освіти з батьками з метою реалізації завдань статево-рольового виховання.

Експериментальне дослідження було структуровано у чотири етапи: підготовчий, попередній, основний (констатувальний та формувальний) і завершальний (контрольний).

На підготовчому етапі визначено мету й завдання дослідження, а також сформульовано основні поняття, які лежать в основі роботи. Метою дослідження стало визначення рівня обізнаності батьків як важливого чинника формування статево-рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до предмета й об'єкта дослідження було окреслено такі завдання:

- визначення рівня знань батьків щодо статевої ролі у сім'ї та соціумі;
- оцінка їхньої готовності до активної участі у вихованні дитини з урахуванням статево-рольових аспектів;
- аналіз ціннісних орієнтацій, діяльнісних характеристик і особистісних проявів батьків у вихованні;

- встановлення рівня усвідомлення батьками власної ролі у формуванні статево-рольових уявлень дітей.

На попередньому етапі було розроблено організаційно-методичну базу для проведення експериментального дослідження, що забезпечило ефективність його реалізації.

Експериментальна частина дослідження проводилася у Приватному дошкільному виховному закладі «Гармонія» м. Хмельницького. У дослідженні взяли участь 44 батьки дітей віком 5–7 років, серед яких 28 жінок і 16 чоловіків.

Експеримент включав три основних види діяльності: констатувальну, формувальну та контрольну. Його реалізація відбувалася відповідно до заздалегідь визначених критеріїв і показників, які використовувалися для оцінювання рівня обізнаності батьків у формуванні статево-рольових уявлень у їхніх дітей.

Методичний інструментарій для діагностики батьківської обізнаності, адаптований до зазначених критеріїв і показників, представлено у таблиці 3.1, що дозволяє систематизувати результати дослідження та забезпечити їх подальший аналіз.

Таблиця 3.1. – Методичний інструментарій для діагностики батьківської обізнаності

Критерії	Показники	Методики вивчення
1	2	3
Ціннісні орієнтації	ставлення до сім'ї, дитини як до цінностей; визнання самоцінності дитинства, індивідуальності дитини; усвідомлення емоційної сфери дитини як базової основи особистості та своєї ролі в забезпеченні психологічного захисту та емоційного благополуччя дитини; розуміння необхідності цілеспрямованого систематичного виховання дитини за допомогою узгоджених зусиль усіх членів сім'ї	Анкета для батьків «Визначення готовності батьків щодо активної участі у вихованні дитини»
Особистісні прояви	наявність таких психологічних позицій, як здатність до емпатії, рефлексії, самоконтролю, саморегуляції; уміння долати власні особистісні проблеми без завдання шкоди емоційному самопочуттю дитини; готовність до узагальнення, аналізу, корекції, перебудови власного досвіду виховної діяльності; розширення сфери спілкування з носіями педагогічного досвіду, підвищення комунікативної культури, активне прийняття ролей «Я навчаюся» («Мене навчають») та «Я навчаю» як основу діалогу	Опитувальник «Усвідомлення якостей, що властиві чоловіку/ жінці в ролі матері, батька»
Діяльнісні характеристики	свідоме прийняття ролі батьків як вихователів, відповідальних за розвиток особистості своєї дитини; володіння психолого – педагогічними знаннями в практиці повсякденної взаємодії з дитиною відповідно до її особливостей і тенденцій розвитку; узгодження мети і методів виховання з інститутами суспільного виховання для забезпечення наступності в розвитку дитини; гнучкість форм і методів взаємодії в різних ситуаціях, а також у зв'язку з віковими змінами дитини	Анкетування для батьків «Виявлення ролі дорослих у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку»

У ході дослідження рівнів обізнаності батьків щодо формування статево-рольових уявлень у старших дошкільників було виділено два основних рівні: високий та середній. Визначення цих рівнів ґрунтується на аналізі таких

критеріїв, як «ціннісні орієнтації», «діяльнісні характеристики» та «особистісні прояви».

До високого рівня обізнаності належать батьки, які демонструють усвідомлене ціннісне ставлення до сім'ї та дитини, зокрема виокремлення індивідуальних рис дитини, увагу до її емоційного стану та забезпечення психологічного захисту. Високий рівень також передбачає систематичний і цілеспрямований виховний вплив, узгоджений між членами сім'ї. У діяльнісному аспекті такі батьки усвідомлюють свою відповідальність за розвиток дитини, володіють психолого-педагогічними знаннями та вміють ефективно їх застосовувати, враховуючи індивідуальні особливості розвитку. Крім того, вони демонструють високий рівень особистісних характеристик, таких як здатність до емпатії, рефлексії, самоконтролю та саморегуляції. Важливими є також уміння аналізувати та виправляти власні помилки у виховному процесі, а також прагнення до вдосконалення комунікативних навичок і співпраці з фахівцями.

Середній рівень характеризується менш стабільними показниками за всіма критеріями. Батьки на цьому рівні демонструють часткову увагу до ціннісних орієнтацій, зокрема їх ставлення до сім'ї та дитини часто неповне або ситуативне. Їхня діяльність не завжди є систематичною, а знання з психолого-педагогічної взаємодії часто залишаються на рівні теоретичного розуміння без практичного застосування або з неправильним врахуванням індивідуальних особливостей дитини. В особистісному плані такі батьки можуть лише частково демонструвати здатність до емпатії, рефлексії та самоконтролю. Їхня взаємодія з дитиною іноді супроводжується особистими труднощами, що можуть негативно впливати на виховний процес. Також відзначається обмежена ініціативність у співпраці з педагогами та вдосконаленні власних комунікативних навичок.

Таке структурування дозволяє систематизувати дані та слугувати базою для розробки рекомендацій із підвищення батьківської компетентності у формуванні статево-рольових уявлень у дітей дошкільного віку.

Низький рівень ознак батьків щодо формування статево-рольових проявів у дітей старшого дошкільного віку характеризується недостатньою виразністю ключових критеріїв. Таким чином, у сфері ціннісних орієнтацій нейтральне або байдуже ставлення до сім'ї та дитини, викликає увагу до її індивідуальних особливостей і емоційної сфери. Елементи психологічного захисту або не реалізуються, або є фрагментарними, тоді як координація зусиль між членами сім'ї у виховному процесі практично відсутня. На рівні діяльних характеристик батьків традиційно не усвідомлюють свою відповідальність за розвиток дитини, не володіють базовими психолого-педагогічними знаннями або не застосовують їх на практиці. Взаємодія з дитиною часто відбувається без урахування її індивідуальних потреб та особливостей, що обмежує ефективність виховного впливу. Особистісні прояви також залишаються недостатньо розвиненими. Також, батьки демонструють низький рівень емпатії, рефлексії, самоконтролю та саморегуляції. Вони або не здатні вирішувати власні особистісні труднощі, або вирішують їх у спосіб, що негативно впливає на психічний розвиток дитини. Аналіз та корекція власних помилок у вихованні, а також ініціативність у співпраці з фахівцями педагогічної сфери практично відсутні. Для визначення рівня сформованості критеріїв були використані такі методики: опитування для оцінки готовності батьків до активної участі у вихованні дитини (Додаток А), опитування для дослідження виявлення якості батька, притаманні та матері (Додаток Б), а також опитування, спрямоване на визначення ролі дорослих у формуванні статево-рольових проявів у дітей дошкільного віку (Додаток В). Отримані результати дозволяють сформулювати цілеспрямовану картину обізнаності батьків та програмні напрями для вдосконалення їхньої виховної компетентності.

На початковому етапі дослідження, аналізуючи критерій «ціннісні орієнтації» та його показники, було проведено анкетування, спрямоване на оцінку готовності батьків до активної участі у вихованні дитини (Додаток А). Методом анкетування було визначено рівень сформованості даного критерію,

що охоплював високий, середній і низький рівні готовності батьків до участі у виховному процесі.

Результати анкетування дозволили ідентифікувати рівні розподілу серед досліджуваних респондентів. Таким чином, високий рівень сформованості «ціннісних орієнтацій» спостерігався у 27,88% батьків, середній рівень – у 40,48%, а низький рівень було зафіксовано у 31,64% респондентів (див. табл. 3.2 та рис.3.1.)

Таблиця 3.2. – Розвиток цінних орієнтацій батьків на етапі констатувального експерименту

Рівень	відсотки
Високий	27,88%
Середній	40,48%
Низький	31,64%

Рис.3.1. – Діаграма розвитку ціннісних орієнтацій батьків на етапі констатувального експерименту

Аналіз отриманих даних свідчить про недостатню увагу, яку батьки приділяють своїм дітям у домашньому середовищі, а також про недостатній інтерес більшості батьків до життя, вподобань та інтересів дитини. Це

відображає нерівномірність у рівні розвитку ціннісних орієнтацій у батьків. Високий рівень розвитку цього критерію характеризується позитивним ставленням до сім'ї, усвідомленням важливості періоду дитинства та визнанням індивідуальності дитини. Середній рівень передбачає часткове сприяння захисту й психологічному комфорту дитини, а також базове розуміння значущості виховання у родинному контексті. Низький рівень демонструє слабку участь обох батьків у вихованні, ігнорування інтересів і вподобань дитини.

Для вивчення усвідомлення батьками якостей, які входять до складу критерію «особистісні прояви», було проведено опитування (Додаток Б). До досліджуваних характеристик належали енергійність, наполегливість, цілеспрямованість, доброта, комунікабельність, здатність відстоювати інтереси, зовнішня привабливість, ерудиція, розум, лідерські якості та відповідальність за життя близьких.

Результати опитування показали, що високий рівень розвитку особистісних проявів спостерігається у 27,4% респондентів, середній рівень – у 41,2%, а низький рівень зафіксовано у 31,4% опитаних (див. табл. 3.3). Ці результати підтверджують наявність значної кількості батьків, які потребують підтримки у формуванні особистісних характеристик, що сприяють ефективній взаємодії з дітьми.

Таблиця 3.3. – Рівень розвитку особистісних проявів батьків на етапі констатувального експерименту

Рівень	відсотки
високий	27,4%
Середній	41,2%
Низький	31,4%

Значний відсоток переважає у середньому та низькому рівнях, що свідчить про недостатнє виявлення у батьків позитивних особистісних проявів по відношенню до виховного впливу на дитину. (див. рисунок 3.2).

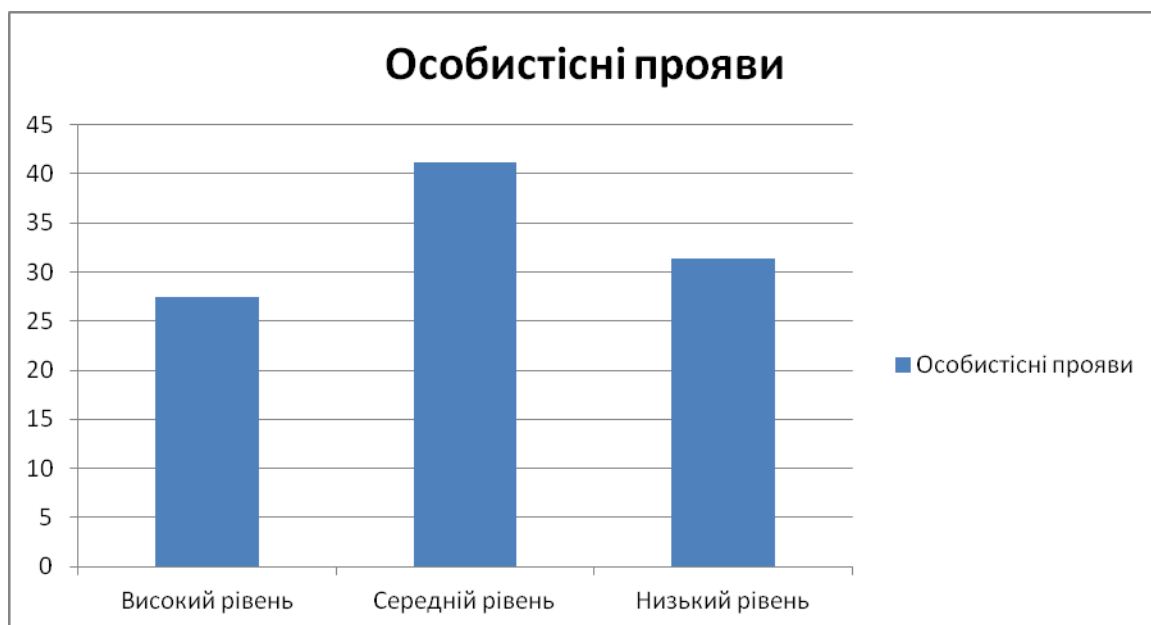

Рис. 3.2. – Діаграма розвитку рівні особистісних проявів батьків на етапі констатувального експерименту

На основі проведеного опитування серед батьків встановлено, що рівень розвитку ключових якостей демонструє суттєву варіативність. Високий рівень характеризується здатністю до емпатії, самоконтролю та активної участі у вихованні дитини. Середній рівень передбачає здатність до рефлексії щодо власних дій та вчинків, а також готовність адаптувати власний досвід до нових виховних завдань. Низький рівень вказує на відсутність мотивації розширювати коло спілкування з приводу виховання дітей і небажання вдосконалювати комунікативні навички.

З метою аналізу діяльнісних характеристик батьків та їхньої ролі у формуванні статево-рольових уявлень у дошкільників було проведено анкетування (Додаток В). Результати дослідження засвідчили, що 22,6% респондентів мають високий рівень розвитку діяльнісних характеристик, 39,2% – середній рівень, тоді як 38,2% – низький рівень (див. табл. 3.4). Отримані дані свідчать про необхідність посилення роботи з батьками щодо формування їхньої активної участі в процесі виховання та вдосконалення діяльнісних компетенцій.

Таблиця 3.4. – Рівень розвитку діяльнісних характеристик батьків на етапі констатувального експерименту

Рівень	відсотки
високий	22,6%
Середній	39,2%
Низький	38,2%

Аналіз результатів анкетування вказує на домінування середнього та низького рівнів розвитку діяльнісних характеристик у батьків. Це свідчить про недостатню сформованість психолого-педагогічних знань, а також обмежене володіння формами та методами, необхідними для ефективного виховання і розвитку дитини. Подібна тенденція підкреслює актуальність цілеспрямованої роботи з батьками, спрямованої на підвищення їхньої педагогічної компетентності.

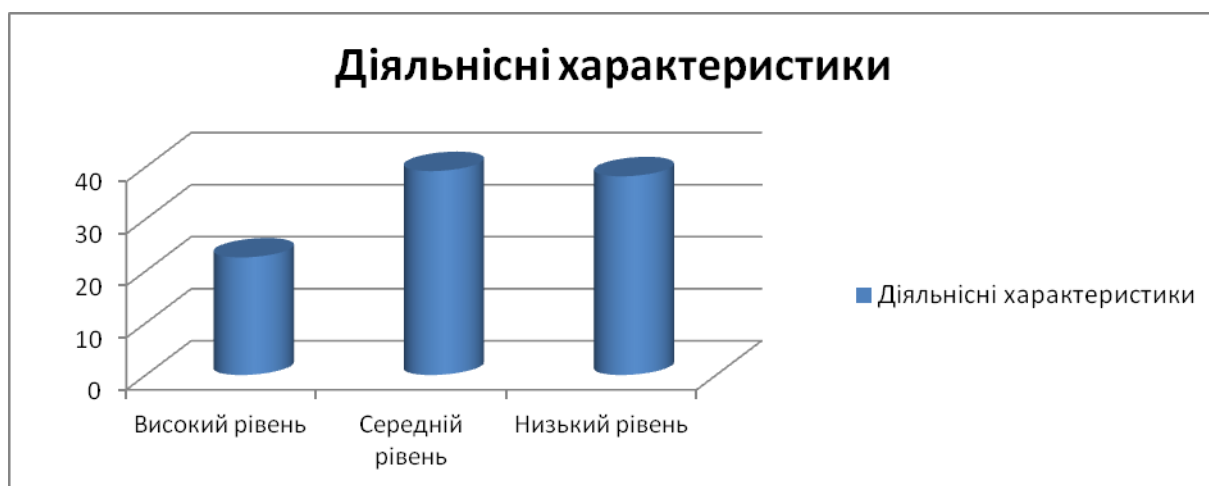

Рис. 3.3 - Діаграма рівнів розвитку діяльнісних характеристик батьків на етапі констатувального експерименту

Результати анкетування свідчать про потребу батьків дітей дошкільного віку в додатковій інформації щодо статевого виховання та формування статево-рольових уявлень у дітей. Аналіз діяльнісних характеристик виявив, що високий рівень розвитку передбачає усвідомлення батьками своєї ролі у формуванні особистості дитини, розуміння важливості цього процесу та вміння

обирати відповідні методи і засоби для ефективного статевого виховання. Середній рівень характеризується наявністю базових психолого-педагогічних знань, що застосовуються у вихованні, але без достатньої цілеспрямованості. Низький рівень вказує на обмежену здатність до вибору адекватних форм і методів взаємодії з дітьми з урахуванням їхніх вікових особливостей.

Отримані дані підкреслюють необхідність підвищення педагогічної компетентності батьків шляхом надання їм релевантних знань і практичних рекомендацій.

3.2 Організація та аналіз наукових результатів

На етапі формувального експерименту було розроблено та впроваджено методичні рекомендації для батьків, спрямовані на формування статево-рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку (Додаток Д). Ці рекомендації включали широкий спектр заходів: поради, бесіди, консультації, казки, анкетування, організацію батьківських зборів, сімейних свят, а також вечорів запитань та відповідей.

Серед використаних матеріалів була казка «Для чого потрібний тато або звідки беруться діти», яка сприяла розвитку уяви та мислення у дітей. Для батьків проведено бесіду «Психологічні особливості розвитку хлопчиків і дівчаток», під час якої вони ознайомилися з віковими та психологічними особливостями розвитку дітей обох статей. Особливу увагу було приділено організації вечорів запитань та відповідей на тему «Як відповідати на незручні запитання дітей?», де обговорювалися такі питання, як дитячий інтерес до статевих органів та запитання про інтимні стосунки дорослих. Консультація «Статеве виховання дітей старшого дошкільного віку» надала батькам практичні поради з виховання. Крім того, були проведені батьківські збори у форматі тренінгу на тему «Гендерні стереотипи і сім'я. Основні причини емоційного вигорання», а також спортивне свято «Тато, мама і я – спортивна сім'я», що сприяло згуртуванню сімей.

На етапі контрольного експерименту проведено повторне анкетування та опитування серед батьків з метою оцінки їхньої ролі у формуванні статево-рольових уявлень дітей. Додатково було використано анкету для визначення рівня розвитку ціннісних орієнтацій та готовності батьків до активної участі у виховному процесі (Додаток А).

Результати контрольного експерименту засвідчили позитивну динаміку. Частка батьків із високим рівнем розвитку ціннісних орієнтацій зросла до 52,44%, із середнім рівнем – до 32,97%, тоді як кількість респондентів із низьким рівнем знизилася до 14,59% (див. табл. 3.5). Аналіз отриманих результатів підтвердив ефективність впроваджених заходів, що проявилось у значному зростанні високих та середніх показників, а також у зменшенні кількості батьків із низьким рівнем.

Таблиця 3.5 - Рівень розвитку ціннісних орієнтацій батьків на етапі контрольного експерименту

Рівень	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
високий	27,88 %	52,44 %
Середній	40,48 %	32,97 %
Низький	31,64 %	14,59 %

Таблиця 3.6 - Рівень розвитку особистісних проявів батьків на етапі контрольного експерименту

Рівень	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
Високий	27,4 %	42,8 %
Середній	41,2 %	36,9 %
Низький	31,4 %	20,3%

Проведений аналіз повторного опитування щодо особистісних проявів у батьків значно відрізняється від попереднього експерименту, підвищились показники високого рівня розвитку та зменшились низького (Див. рисунок 3.5).

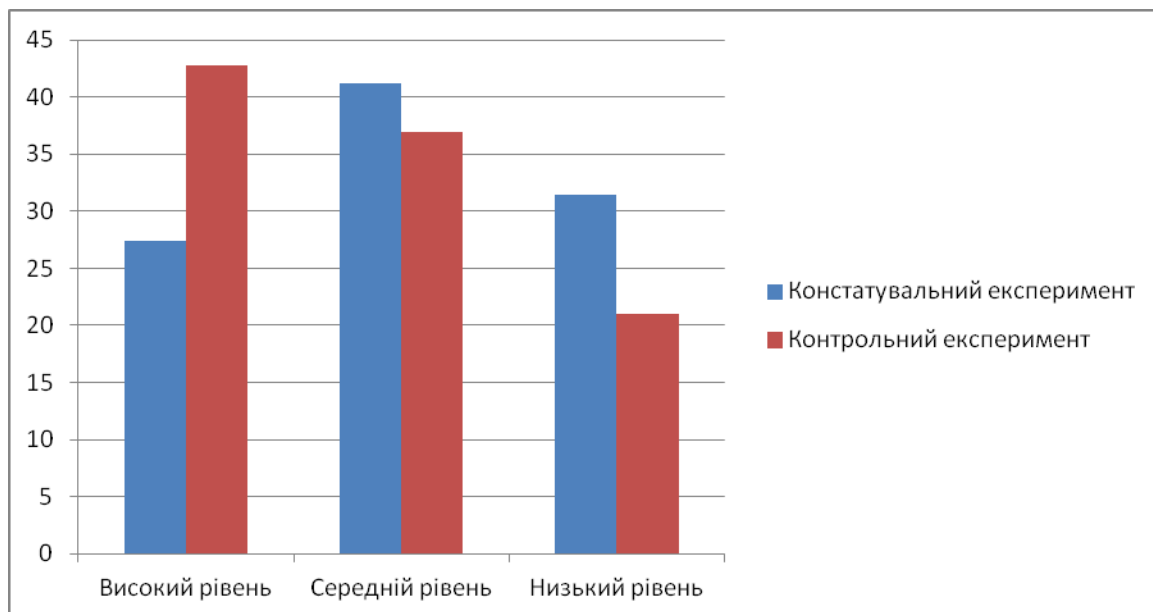

Рис. 3.5 - Діаграма рівнів розвитку особистісних проявів у батьків на етапі контрольного експерименту

3.3 Методичні рекомендації батькам щодо формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку

Розроблені методичні рекомендації спрямовані на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку. У процесі виховання вирішальну роль відіграє сімейне середовище, оскільки саме батьки є ключовими зразками для наслідування поведінки, способу мислення та життєвих цінностей. Дошкільний вік, як сенситивний період, визначається інтенсивним розвитком когнітивної сфери, включаючи пам'ять, мислення, увагу, уяву та мовлення, що зумовлює особливу значущість цього етапу для формування статевої ідентичності дитини.

Діти в дошкільному віці активно досліджують навколишній світ, цікавляться подібностями та відмінностями між собою й іншими людьми, а

також порівнюють власну поведінку із зразками, які спостерігають у батьків. Спілкування з однолітками та дорослими є основним механізмом соціального пізнання, що сприяє усвідомленню себе як частини соціуму. Таким чином, підхід батьків до взаємодії з дитиною, їхня поведінка, інтереси та вподобання відіграють вирішальну роль у формуванні статево-рольових уявлень.

Методичні рекомендації враховують вікові, фізичні, психічні та емоційні особливості дітей дошкільного періоду. Їх зміст подано у формі, доступній для батьків, і охоплює такі форми роботи, як бесіди, поради, консультації, казки, анкети, вечори запитань і відповідей, батьківські збори та сімейні свята (Додаток Д).

Окрему увагу приділено казці як інструменту виховного впливу. Зокрема, у методичних рекомендаціях запропонована казка «Для чого потрібний тато або звідки беруться діти» (Додаток Д.3.2), яка сприяє доступному поясненню питань статевого виховання. Перед використанням казки рекомендується провести її обговорення з батьками для глибшого усвідомлення виховного потенціалу цього матеріалу.

Серед тем, розроблених для бесід із батьками, виділяється тема «Психологічні особливості розвитку хлопчиків і дівчаток» (Додаток Д.3.3), що дозволяє ознайомитися з відмінностями в розвитку дітей різної статі та їхнім впливом на формування особистості. Додатково висвітлюються проблеми статевого виховання, підкреслюється його значення та окреслюються основні положення, які забезпечують ефективність виховного процесу.

Для підвищення компетентності батьків було запропоновано вечори запитань і відповідей на тему «Як відповідати на незручні запитання дітей» (Додаток Д.3.4), де висвітлено способи уникнення поширених помилок у статевому вихованні. У рекомендаціях також розглянуто теми, пов'язані з дитячими запитаннями щодо інтимних стосунків дорослих та інтересу до статевих органів (Додатки Д.3.5, Д.3.6), що включають практичні поради для виховання хлопчиків і дівчаток.

Запропоновані заходи забезпечують систематичну взаємодію з батьками, що дозволяє створити сприятливі умови для формування у дітей адекватних статево-рольових уявлень у межах родинного виховання та освітнього середовища.

Висновки до третього розділу

Експериментальна робота щодо методики вдосконалення обізнаності батьків як чинника формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку проводилась на базі закладу дошкільної освіти «Місто друзів» у дошкільних групах. У дослідженні брали участь група батьків дітей старшого дошкільного віку : 28 осіб – жінки, 16 осіб – чоловіки. За основу були взяті критерії і показники батьківської обізнаності, а саме ціннісні орієнтації, діяльнісні характеристики та особистісні прояви. Відповідно для визначення кожного критерію батьківської обізнаності нами були проведені такі методики вивчення: для дослідження критерію «ціннісні орієнтації» ми проводили анкету «Визначення готовності батьків щодо активної участі у вихованні дитини», для визначення критерію «особисті прояви» - опитувальник «Усвідомлення якостей, які властиві чоловіку / жінці в ролі батька, матері», «діяльнісні характеристики» - анкетування для батьків «Виявлення ролі дорослих у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до критеріїв і показників батьківської обізнаності, нами було визначено високий, середній та низький рівень батьківського досвіду щодо формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку. Нами було визначено, що критерії батьківської обізнаності у констатувальному експерименті переважав середнього і низького рівня обізнаності. Після проведення контрольного експерименту кількісні показники експериментальної групи суттєво підвищились, а саме: високий рівень ціннісних орієнтацій, діяльнісних характеристик і особистісних проявів значно підвищився, а також

зменшилась кількість батьків із низьким рівнем вище перелічених критеріїв і показників.

Розкрито методичні рекомендації батькам щодо формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку. На основі проведеного експерименту, можна зробити висновок, що роль батьків має вагомим значення у розвитку статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку. Аналіз експерименту дає змогу підтвердити ефективність запропонованих методичних рекомендацій щодо розвитку статево-рольових уявлень. Тому батькам і вихователям при формуванні статево-рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку доцільно застосовувати попередньо розглянуті методичні рекомендації.

Відповідно до проведеного експериментального дослідження ми розв'язали окреслені нами завдання, а саме: виявили рівень знань батьків щодо статевої ролі в сім'ї та соціумі; визначили готовність до активної участі і до ефективного використання своїх знань і вмінь в житті дитини щодо формування статево-рольових уявлень; окреслили ціннісні орієнтації, діяльнісні характеристики, особистісні прояви батьків у вихованні дітей; дослідили рівень усвідомлення батьками власної ролі у формуванні статево-рольових уявлень дошкільників та визначити ефективність використання методичних рекомендацій для підвищення рівня обізнаності батьків.

ВИСНОВКИ

1. Розкрито проблему формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку в дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених, а саме: І. Кона, Т. Говоруна, О. Шарагана, Є. Фромма, Є. Ільїна, М. Терещенко, В. Дружиніна та ін. Статево-рольові уявлення – це частина статевого виховання, що складається із системи знань особистості про чоловічі та жіночі риси та відповідне віднесення себе до певної статі.

2. Визначено основні типи та особливості формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку як важливого компоненту статевого виховання: гармонійний, ситуативний, індивідуалістично орієнтований, соціально орієнтований, дисгармонійний. Кожному типу притаманні властивості, ознаки та особливості впливу на формування гармонійної особистості.

3. Теоретично обґрунтовано значення сім'ї у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку. Формування статевої поведінки, уявлення про себе як представника певної статі відбувається у родині, від звичаїв сімейного виховання, способів поведінки і життя. Статеве виховання відбувається з моменту народження, тому особливості сімейного виховання дитини, відношення батьків має великий вплив на статеву соціалізацію особистості.

4. Схарактеризовано суть та формування психолого-педагогічної компетентності батьків в аспекті статевого виховання дітей дошкільного віку. Психолого-педагогічна компетентність батьків має на меті підвищення рівня знань і умінь батьків з питань статевого виховання дітей старшого дошкільного віку. Важливим показником для психолого-педагогічної самоосвіти батьків та підвищення їхньої педагогічної компетенції також є педагогічна культура. Педагогічна культура батьків – це педагогічна підготовленість їх як вихователів, що дає позитивні результати сімейного виховання.

5. Проаналізовано форми і методи співпраці закладу дошкільної освіти з батьками щодо формування статево-рольових уявлень у дітей старшого дошкільного віку: форми роботи (індивідуальна, групова, колективна); запровадження інноваційних методів роботи (педагогічний десант, дерево родоводу, у сімейному колі, родинний міст, день добрих справ тощо); залучення батьків до спільної роботи з дітьми.

6. Проведено експериментальне дослідження ефективності методики вдосконалення психолого-педагогічної компетентності батьків в аспекті формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку. Узагальнення результатів експерименту засвідчило збільшення кількості батьків з високим рівнем розвитком ціннісних орієнтацій, діяльнісних характеристик, особистісних проявів. Також були запропоновані методичні рекомендації батькам щодо формування статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку, які містили в собі: бесіди, консультації, поради, розповіді. Результати експерименту підтверджують ефективність застосування методичних рекомендацій щодо формування статево-рольових уявлень дітей.

Отже, систематична та комплексна робота вихователя та батьків щодо здійснення навчально-виховного процесу є підґрунтям для позитивних змін у формуванні статево-рольових уявлень дітей старшого дошкільного віку.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatocnij.pdf> – Дата звернення 27.09
2. Батьківські збори-тренінг «Гендерні стереотипи і сім'я. Основні причини емоційного неблагополуччя дітей» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/batkovski-zbori-trening-genderni-stereotipi-i-sima-osnovni-pricini-emocijnogo-neblagopolucca-ditej-127208.html>
3. Батьківська компетентність молодого подружжя: зміст та структура [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5388/1/O_Nahula_KPP_IL.pdf
4. Батьківська компетентність як чинник психічного розвитку дитини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://docplayer.net/72612955-Batkovska-kompetentnist-yak-chinnik-psihichnogo-rozvitku-ditini-nagula-o-1.html>
5. Батьківської компетентності щодо професійного самовизначення старшокласників [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/4104/1/Kravchenko.pdf>
6. Богуш А. М. Базовий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін...- Київ, 2012.- 63с.
7. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості / М. Й. Боришевський // Почат. школа. – 1995. – № 4. – С. 4–9.
8. Валентьєва Т. І. Сутність, мета, принципи і форми співробітництва дошкільного навчального закладу з батьками старших дошкільників / Т. І. Валентьєва // Теоретико – методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – № 17(1). – С. 121 – 128.

9. Гендерна соціалізація учнів початкової школи як фактор формування гендерних уявлень [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_67/88.pdf
10. Гендерне виховання дітей дошкільного віку: історичний аспект [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5/16.pdf>
11. Гендерний аспект у вихованні дошкільників [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://korsundruzhba.ck.ua/batkivska-storinka/spetsialisty-radiat/pedahohichna-sluzhba/220-hendernyi-aspekt-u-vykhovanni-doshkilnykiv>
12. Гендерна ідентифікація та соціалізація особистості [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/30044/>
13. Гендерний підхід – сучасний погляд на виховання [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://buratino.ukr.ru/novinki-cikavinki/genderne-vihovannya.html>.
14. Говорун Т. В. Батькам про статеve виховання дітей / Т. В. Говорун, О. М. Шарган. – Київ : Рад. школа, 1990. – 160 с.
15. Говорун Т. В. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: Науковий методичний збірник / Т. В. Говорун. – Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 168 с.
16. Говорун Т. В. Гендерна психологія : [навчальний посібник] / Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
17. Дівчата з різними типами статево-рольових моделей [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://journals.uran.ua/index.php/2304-1609/article/viewFile/135047/131818>
18. Дмитрук Т. В. Формування психолого – педагогічної культури батьків (сучасні форми взаємодії з батьками) / Т. В. Дмитрук . – Хмельницький, 2013. – 55 с.

19. Дошкільна освіта [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://allreferat.com.ua/ru/pedagogika_metoduka_vukladanny/kontrolnaya/4935
20. Елькін М. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник до самостійного вивчення дисципліни / М. Елькін, М. Головкова. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2009. – 204 с.
21. Євдокімова Л. Українські народні ігри та забави в дошкільних закладах / Л. Євдокімова // БВДС. – 2007. – № – 12. – С. 40–49.
22. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://osvita.ua/legislation/law/2234/>– Дата звернення 27.10.2018
23. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/content/gender/Zakon%20Ukrainu.pdf>
24. Зверева І. Д. Основи батьківської компетентності / І. Д. Зверева. – Київ : Наук. світ, 2006. – 156 с.
25. Зміст та рівні батьківської компетентності у корекційно – педагогічному аспекті [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://aqce.com.ua/download/publications/229/212.pdf>
26. Карнаух Л. Сім'я як чинник статево–рольової соціалізації дітей старшого дошкільного віку в реаліях сьогодення / Л. Карнаух // Психолого–педагогічні проблеми сільської школи. – 2013. – № 47. – С. 218–223.
27. Клименюк Н. В. Виховання гендерної культури в дітей дошкільного віку засобами народної гри / Н. В. Клименюк, Н. І. Субота // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво–Могилянська академія»]. Серія : Педагогіка. – 2016. – № 257. – С. 131–134
28. Кононко Л. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / наук. кер. О. Л. Кононко. – Київ : Світич, 2009. – С. 430.

29. Кононко О. Л. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»/ О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко. – Київ : Світич, 2009. – 208 с.
30. Кононко О. Л. Розвиток статевої свідомості хлопчиків і дівчаток у дошкільний період / О. Л. Кононко. – Київ : ІЗМН, 1996. – С. 91–110.
31. Консультація для батьків «Статеве виховання дітей старшого дошкільного віку» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ped-kopilka.com.ua/blogs/irina-vladimirovna-korelova/konsultacija-dlja-roditelei-polovoe-vospitanie-detei-starshego-doshkolnogo-vozrasta.html>
32. Корчак Я. Правила життя: Вибрані твори / Я. Корчак. – Київ, 1989. – С. 313–317.
33. Кравець В. Гендерна педагогіка: навч. посіб. / В. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
34. Кудикіна Н. Українські народні дитячі ігри малих форм / Н. Кудикіна // Палітра педагога. – 2008. – № 2. – С. 3–5.
35. Макаренко А. Книга для батьків / А. Макаренко. – Київ : Рад.школа, 1980. – 330 с.
36. Макаренко А. Половое воспитание / А. Макаренко. – Київ : Рад. школа, 1983. – С. 399–407.
37. Малкович М. М. Психологічні аспекти дослідження гендерних уявлень хлопчиків дошкільного віку / М. М. Малкович. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – № 1. – С. 1–11
38. Мороз Л. І. Вплив батьків на формування ціннісних орієнтацій у сфері міжстатевих взаємин / Л. І. Мороз. – Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1996. – С. 83 – 90.
39. Морозов С. М. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – Київ : Наукова думка, 2000. – 784 с
40. Насонова О. Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах / О. Б. Насонова. – Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 168 с.

41. Особливості формування статево–рольових уявлень у старших дошкільників [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10.2/21.pdf>
42. Палій А. А. Особливості статево–рольових уявлень дітей дошкільного віку : дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / А. А. Палій. – Київ, 1996. – 210 с.
43. Палій А. Диференціальна психологія : курс лекцій / А. Палій. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, 2007. – 474 с.
44. Педагогічна культура батьків як один із важливих компонентів формування особистості молодшого школяра [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://conference.pu.if.ua/forum/files/11-13052016/3/Shkelebej.pdf>
45. Петренко О. Гендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук.: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Петренко. – Рівне, 2010. – 43 с.
46. Постовий В. Г. Педагогічний словник для молодих батьків / За ред. В. Г. Постового. – Київ : ДЦССМ, 2002. – 348 с.
47. Постовий В. Г. Сучасна сім'я та її педагогіка / В. Г. Постовий. – Київ, 1994. – 284 с.
48. Психологічні поради батькам зі статевого виховання дошкільнят [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://www.zirochka.info/batkam/porady-psyhologha/poradu_psyhologa-2/
49. Психолого – педагогічна самоосвіта батьків, як важливий чинник підвищення їхньої педагогічної компетенції [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lyceum.net.ua/dlya-batkiv-ta-uchniv-parental-lectures/830-psihologo-pedagogchna-samoosvta-batkv-yak-vazhliivy-chinnik-pdvishchennya-yihnoyi-pedagogchnoyi-kompetencyi.html>
50. Рєпіна Т. Син і донька: чи однаково виховуємо? / Т. Рєпіна // Дошкільне виховання. – 1995. – № 5–6. – С.8–9.

51. Русова С. Вибрані педагогічні твори: В 2 кн. / С. Русова. – Київ : Либідь, 1997. – 318 с.
52. Семиченко В. А. Психологія та педагогіка сімейного виховання: [навчальний посібник] / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – Київ : Веселка, 1998. – 359 с.
53. Статеве виховання [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://samaradnz33.klasna.com/uk/site/stateve-vikhovannya.html>
54. Статеве виховання дошкільників, або як відповідати на «незручні» запитання дошкільників [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sumskij-sanatornij-dnz-24.webnode.com.ua/news/stateve-vikhovannya-doshkilnikiv-abo-yak-vidpovidati-na-nezruchni-zapitannya-doshkilnikiv/>
55. Стельмахович М. Народна педагогіка / М. Стельмахович. – Київ : Рад. шк., 1985. – 321 с.
56. Структурні компоненти психолого – педагогічної культури батьків [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/8239/1/Ststrukturni_komponentu_pshologo_ped.kyltyru.pdf
57. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / В. Сухомлинський. – Київ, 1978. – 263 с.
58. Сухомлинський В. О. Лист про Педагогічну етику / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – С. 593–600
59. Сценарій спортивного свята «Тато, мама і я – спортивна сім'я» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dnz32.rv.ua/fizkulturno-ozdorovcha-robota>
60. Сьоміна А. Особливості гендерного виховання дошкільників різного віку / А. Сьоміна, О. Куксенко, В. Гармаш // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2011. – № 5. – С. 40–52.

61. Терещенко М. Розвиток гендерних уявлень дошкільника в умовах основних інститутів соціалізації / М. Терещенко // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2011. – № 1. – С. 74–78.
62. Титаренко Т. М. Хлопчики і дівчатка / Т. М. Титаренко. – Київ : Т–во «Знання» УРСР, 1989. – 48 с.
63. Типи статеворольової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.ird.npu.edu.ua/files/ablitarova.pdf>
64. Форми взаємодії дошкільного закладу з сім'єю [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dnz38.edu.vn.ua/news/18.html>. — Назва з екрана.
65. Цьось А. В. Українські народні ігри та забави : [навчальний посібник] / А. В. Цьось. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – с. 96.
66. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Харків : Прапор, 2007. – 640 с.
67. Bem S. L. The measurement of psychological androgyny / S. L. Bem // Journal of Consulting and Clinical Psychology. – 1974. – 42 (2), P. 155–162.